

Teppo Sintonen

Diversiteetti ja narratiivisuus

Tutkielmia diskursiivisesta
organisaatiotodellisuudesta

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN BUSINESS AND ECONOMICS 64

Teppo Sintonen

Diversiteetti ja narratiivisuus

Tutkielmia diskursiivisesta
organisaatiotodellisuudesta

Esitetään Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Blomstedtin salissa
huhtikuun 25. päivänä 2008 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Diversiteetti ja narratiivisuus

Tutkielmia diskursiivisesta
organisaatiotodellisuudesta

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN BUSINESS AND ECONOMICS 64

Teppo Sintonen

Diversiteetti ja narratiivisuus

Tutkielmia diskursiivisesta
organisaatiotodellisuudesta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editor
Tuomo Takala
School of Business and Economics, University of Jyväskylä
Pekka Olsbo
Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-4114-7
ISBN 978-951-39-4114-7 (PDF)

ISBN 978-951-39-3218-3 (nid.)
ISSN 1457-1986

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

ABSTRACT

Sintonen, Teppo Mikael

Diversity and Narrative. Discursive Approaches to Organizational Reality.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2008, 59 p.

(Jyväskylä Studies in Business and Economics

ISSN 1457-1986; 64)

ISBN 978-951-39-4114-7 (PDF), 978-951-39-3218-3 (nid.)

Finnish summary

Diss.

This research focuses on diversity from the point of view of constructionism, postmodernism and culture theory. Diversity is considered as meaning mediated phenomenon. The aim of the research is to elaborate the ontological and epistemological basis of diversity, to examine relations between different fields of diversity (ethnicity, nationality, gender, racism, age, disability and sexual orientation), and to create new ideas for organizational development in diversity problems.

Organizational development in diversity issues and problems, as ethnic discrimination, sexism or racism, should be based on constructionist and discursive approach to organizational practices. When conceptions of diversity are considered as culturally learned, it is possible to transform or change them and reduce discrimination in organization.

Keywords: Diversity, organization, discourse, narrative

Author's address	Teppo Sintonen School of Business and Economics University of Jyväskylä, Finland P.O. Box 35 FI-40014 University of Jyväskylä, Finland E-Mail teppo.sintonen@econ.jyu.fi
Supervisors	Tuomo Takala School of Business and Economics University of Jyväskylä, Finland
Reviwers	Adjunct professor Heidi Keso Professor Kimmo Jokinen
Opponent	Adjunct professor Heidi Keso

ESIPUHE

Tämä työ on hieman tavallisuudesta poikkeava väitöskirja. Se on tekijänsä toinen tohtorin tutkintoon tähtäävä akateeminen opinnäytetyö. Ensimmäinen kuului sosiologian alaan ja valmistui vuonna 1999. Tämä toinen kuuluu taloustieteiden ja johtamisen alaan.

Jälkimmäinen väitöstutkimukseni sai alkunsa 2000-luvun alkuvuosina, tarkempaa ajankohtaa en enää muista, kun johtamisen professori Tuomo Takala kysyi minulta eräänä päivänä ohimennen tavatessamme, olisinko kiinnostunut tekemään toisen väitöksen johtamisen oppiaineeseen taloustieteiden tiedekuntaan. Tapahtumapaikan muistan hyvin, se oli Jyväskylän yliopiston Mattilanniemen kampuksen parkkipaikka. Koska Takalan esitys oli hieman epätavallinen ja yllättävä, kysyin ensin, oliko hän tosissaan. Tuomo Takala vastasi että oli. Keskusteltuamme työn vaatimuksista ja toteuttamistavasta alustavasti, vastasin Takalalle myöntävästi. Kiitän professori Tuomo Takalaa mahdollisuuden antamisesta tähän työhön.

Siirryttyäni vuoden 2004 alussa Taloustieteiden tiedekuntaan, olen tutustunut ja tehnyt yhteistyötä monien kollegojen kanssa. Erityisesti haluan kiittää professori Anna-Maija Lämsää erinomaisesta yhteistyöstä, joka on poikunut kaksi tämän työn neljästä artikkelista. Yhdessä kirjoittaminen Anna-Maijan kanssa on ollut aina toimivaa ja älyllisesti virittävää. Muita johtamisen oppiaineen kollegoita haluan myös kiittää monimuotoisista keskusteluista ja virikkeiden antamisesta. Erityisesti kahvipöydän keskustelut ovat olleet innostavia. Emeritusprofessori Pertti Kettusta ja hänen johtamansa Strategiklubin tutkimusseminaarin jäseniä kiitän virikkeistä, jotka ovat auttaneet minua pääsemään sisään taloustieteiden ja johtamisen alan keskusteluihin. Taloustieteiden tiedekunnan toimistohenkilöstöä haluan kiittää kaikesta teknisestä avusta ja ystävällisyydestä, joka on auttanut minua sopeutumaan tiedekunnan tapoihin.

Tämän työn esitarkastajina toimivat dosentti Heidi Keso ja professori Kimmo Jokinen. Heidän perehtyneisyytensä ja tarkkalukuisuutensa, joka ilmeni lausunnoissa, on auttanut tekemään monia merkittäviä parannuksia käsikirjoitukseen. Kiitos heille.

Väitöskirjojen esipuheissa on ollut tapana valitella ja pyydellä anteeksi väittelijän ympäristölleen aiheuttamia kärsimyksiä. Lähipiiri, kollegat, puoliset, lapset ja lemmikkieläimet ovat joutuneet kärsimään väitöskirjatyön kiireistä ja paineista. Tämän työn kohdalla näin ei kuitenkaan ole käynyt, ymmärtääkseni. Koska työ on tekijänsä toinen, se ei ole enää rasittanut eikä aiheuttanut paineita samalla tavoin kuin ensimmäinen väitös. Perhe on voinut elää suhteellisen normaalisti koko työn tekemisen ajan. Myöskään hamsterimme ja kaksi gerbiiliämme eivät ole osoittaneet stressioireita. Haluan kuitenkin kiittää vaimoani PsT Virpi Uotista työhöni liittyvistä asiantuntevista kommentteista ja keskusteluista sekä tyttäriäni Siiriä ja Ailia mukavasta mukanaolosta. Äitiäni Maija-Leena Sintosta ja tättiäni Ritva Multasta kiitän lisäajan järjestämisestä sopivina hetkinä.

TUTKIMUKSEEN SISÄLTYVÄT ARTIKKELIT

1. "Racism and Ethics in Globalized Business World" Sintonen, Teppo & Tuomo Takala. *International Journal of Social Economics*. Vol. 29, No. 11. 2002 (ref.).
2. "A Discursive Approach to Understanding Women Leaders in Working Life" Lämsä, Anna-Maija & Teppo Sintonen. *Journal of Business Ethics* 34, n:o 3-4. 2001 .(ref.).
3. "A Narrative Approach for Organizational Learning in a Diverse Organization." Lämsä, Anna-Maija & Teppo Sintonen. *Journal of Workplace Learning*. Vol. 18, No.2. 2006. (ref.).
4. "Narrative Approach to the Participatory Strategy Process." (Lähetetty arvioitavaksi: *Qualitative Research in Organization and Management [QROM]*) 2007.

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

1	JOHDANTO	9
2	TUTKIMUSTEHTÄVÄT	11
3	ARTIKKELIT	13
3.1	Tiivistelmä artikkelista 1	14
3.2	Tiivistelmä artikkelista 2	15
3.3	Tiivistelmä artikkelista 3	15
3.4	Tiivistelmä artikkelista 4	16
4	ONTOLOGISET JA EPISTEMOLOGISET LÄHTÖKOHDAT: KONSTRUKTIONISMI JA HERMENEUTIikka	17
4.1	Realismin ja empirismin ongelma diversiteetin perustana	17
4.2	Konstruktionismi diversiteetin perustana	20
4.3	Arkitieto ja diversiteetin instituutioituminen	22
4.4	Diversiteetti objektivoituneena todellisuutena	25
4.5	Diversiteetti tekstien kautta objektivoituneena todellisuutena	27
4.6	Diversiteetti ja syrjivät käytännöt: teksteistä toimintaan	29
4.7	Diversiteetti ja yksilö	32
4.8	Diversiteetin ajallisuus	33
4.9	Emansipaatio ja narratiivisuus	34
4.10	Konstruktionistinen diversiteetti ja objektivoituneen maailman muutos	35
5	POSTMODERNISMI JA OSALLISUUS YHTEISKUNNASSA JA ORGANISAATIOSSA	37
5.1	Diversiteetti ja suuret kertomukset	38
5.2	Postmoderni identiteetti diversiteetin perustana	40
6	LÄHTÖKOHTANA KULTTUURI	45
7	KONSTRUKTIONISTISEN DIVERSITEETTITUTKIMUKSEN RAJOITUKSET JA JATKOTUTKIMUKSEN TARPEET	49
8	LOPUKSI	51
	SUMMARY	54
	LÄHTEET	56

1 JOHDANTO

Tämän johdanto-osan tarkoituksena on esittää ja perustella tekijät, jotka yhdistävät neljää artikkelia yhdeksi taloustieteen johtamisen alaan kuuluvaksi väitöskirjaksi. Tehtävä ei ole kuitenkaan helppo, koska artikkelit eivät muodosta itsestään selvästi yhtenäistä kokonaisuutta. Ne eivät koostu esimerkiksi yhteen tutkimusprojektiin liittyvistä osatuloksista tai ole ajallisesti kovin tiiviisti kirjoitettuja. Artikkelit on julkaistu suhteellisen itsenäisinä kokonaisuuksina vuosien 2001 ja 2007 välisenä aikana (neljäs on tätä luettaessa arviointiprosessissa tilassa "lähetetty").

Toisaalta voidaan kuitenkin sanoa, että artikkeleilla on yhteisiä nimittäjiä. Ensinnä, niitä yhdistää laajempi ontologinen viitekehys. Kaikissa artikkeleissa on konstruktionistinen pohjavire, jonka suunnasta diversiteettiä lähestytään. Konstruktionismiin liittyy oleellisesti ajatus inhimillisen toiminnan ja olemisen merkitysvälitteisyydestä. Diversiteetin kohdalla konstruktionismi tarkoittaa, että etnisyyteen, kansallisuuteen, 'rotuun', sukupuoleen, ikään jne. liittyviä merkityksiä ei voi johtaa yksinomaan biologiasta, vaan niitä tuotetaan monimutkaisissa sosiaalisissa neuvotteluissa. Samoin inhimilliselle olemassaololle ja organisaatioille merkityksiä tuottavat kertomukset ovat konstruktioita. Siten käsitykset organisaatioista ja niiden olemisen tavoista rakentuvat näkökulmasta riippuen.

Artikkelit kuuluvat omien temojensa puitteissa myös postmodernille tutkimuskentälle. Postmodernismi sinänsä on laaja ja vaikeasti haltuun otettava alue tai ajattelusuunta. Se ei myöskään ole enää aivan uusi näkökulma, mutta toisaalta sen tilalle ei ole vielä hahmottunut kovinkaan uudenlaisia ideoita. Yleisesti ottaen postmodernin näkökulman keskeisiä sisältöjä ovat olleet mm. käsitykset identiteettien, niin kollektiivisten (esim. organisaatiot) kuin yksilöllistenkin, hajoamisesta, uudenlaisen subjektiivisuuden muotoutumisesta, maailmaa laajasti selittävien ns. suurten kertomusten pirstoutumisesta sekä yleisesti modernin ajan ihanteiden ja tulevaisuususkon murenemisestä. Organisaatioteorian kohdalla postmodernismi on nostanut esiin käsityksen organisaatioista diskursiivisina ilmiöinä. Myös perinteiset käsitykset organisaatioiden lineaarisesta kehityksestä, instrumentaalaisesta kontrollista ja rationaalisesta edistyksestä ovat joutuneet kritiikin kohteeksi. (Czarniawska 1997; Fairclough 2006; Gabriel 1996;

Gergen & Thatchenkery 2006; Hancock & Tyler 2001; Hatch 1997; Keso 1999; Lyotard 1985; Morgan 1986; Phillips & Lawrence & Hardy 2002; Wallemacq & Simms 1996; Weick & Sutcliffe & Obstfeld 2005)

Artikkeleita yhdistää myös, että niissä lähestytään diversiteettiä kulttuurin käsitteen kautta. Kulttuurin käsitteellä on pitkäkö historia länsimaisissa tie-teissä. Taloustieteissä se on otettu käyttöön alkuun 1970-luvun loppupuolella ja suuremmissa määrin vasta varsin myöhään 1980-luvulla (Hancock & Tyler 2001; Smircich 1983). Tämä on tapahtunut mm. organisaatiokulttuurin käsitteen kautta, johon on suodattanut antropologinen tapa ymmärtää kulttuurin käsitettä. Perinteisen kulttuuripiirteisiin perustuvan kulttuurikäsitteen muutos symboliseksi ja merkitynvälitteiseksi on keskeisellä tavalla mahdollistanut tutkimusotteen, jota tässäkin työssä sovelletaan.

Neljänneksi, metodisesti artikkeleiden taustalla vaikuttaa oleellisesti kvalitatiivinen tutkimusote, niin diversiteetti-, monikulttuurisuus- ja organisaatioasioissa. Kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta on luonnehdittu yleensä siten, että se pyrkii selittämisen sijasta ymmärtämään kohdettaan sekä kiinnittämään huomiota yksittäistapauksiin eikä ilmiöiden lainmukaisuuksiin. Kvalitatiiviseen tutkimusotteeseen en kuitenkaan tässä johdannossa puutu tämän enempää, koska ymmärtämisen teemat tulevat käsitellyiksi konstruktionismin ja hermeneutiikan kohdalla, ja koska yksikään neljästä artikkelista ei ole puhtaasti empiirinen analyysi.

Diversiteetin käsite on tämän tutkimuksen keskiössä. Tarkoitin diversiteetillä yleisesti ihmiskunnan sosiaalista ryhmittymistä etnisyyden, 'rodun'¹, sukupuolen, iän, seksuaalisen suuntautumisen ja vammaisuuden perusteella. Diversiteetin käsitteen käytölle haluan tehdä kaksi varausta. Ensinnä, käsitteelen diversiteettiä sosiaalisena ja kollektiivisena ilmiönä, en yksilöllisenä. Psykologisemmissä katsantokannoissa törmää aika ajoin diversiteetin käsitteen merkitysalan laajentamiseen yksilötasojen erojen kuvaamiseen. Vaikka etnisyydellä, sukupuolella ja muilla diversiteetin osa-alueilla onkin yksilöllisiä ilmentymiä, katson niiden olevan silti perustaltaan yhteisöllisiä ja ryhmätason ilmiöitä, ja siten sosiaalisia ja kollektiivisia. Esimerkiksi etnisyyden tai etnisen identiteetin perusta ei muutu, vaikka joku yksilönä sen merkityksen kieltäisikin.

Toiseksi, käytän nimenomaan diversiteetin käsitettä, vaikka siihen on viitattu suomalaisittain myös moninaisuutena tai monimuotoisuutena. Olen toisaalla (Sintonen 2004) argumentoinut diversiteetin käsitteen suomalaisen ihmistieteelliseen kielenkäyttöön tuomisen puolesta sillä perusteella, että diversiteetin käsitteellä voisi olla rajattu merkitysala toisin kuin moninaisuudella ja monimuotoisuudella, jotka ovat suomenkielen yleissanoja ja joilla on suhteellisen laaja merkitysala. Diversiteetin käsite voisi koskea vain rajattua alaa sosiaalisesta todellisuudesta, eli etnistä, kansallista, 'rodullista', sukupuolista sekä ikään, seksuaaliseen suuntautumiseen, uskontoon ja vammaisuuteen perustuva kollektiivista ryhmittyneisyyttä. Tällöin välttyttäisiin käsitteen inflaatiolta.

¹ 'Rotu' on puolilainausmerkeissä, koska arkiajattelun rotuluokituksilla ei ole biologista perustaa. Ne ovat historiallisesti muotoutuneita ja ideologiaperustaisia symbolisia järjestelmiä, eikä biologisia itseäänselvyyksiä. (vrt. Miles 1993, 1994)

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tämän työn metatason tutkimustehtävänä on tarkastella diversiteetin ontologisia ja epistemologisia perusteita sekä vertailla erilaisten näkemysten soveltuvuutta kyseiseen tutkimustapaan postmodernissa ja kulttuuriteorian konteksteissa. Tehtävä on tällöin kaksijakoinen. Se edellyttää kannan ottamista maailman tilaan sinänsä sekä konstruktionistisen tutkimuksen kykyyn tuoda esiin uudenlaisia tulkintoja ja ymmärrystä maailmasta. Voidaan siten kysyä, onko maailma muuttunut postmoderniksi ja kulttuuripainotteiseksi, vai onko konstruktionistinen ajattelu kielellisine ja narratiivisine käänteineen avannut maailman tarkasteluun uuden näkökulman, joka saa sen näyttämään erilaiselta? Diversiteetin kohdalla nämä kysymykset voidaan ilmaista seuraavasti: ovatko diversiteetin osa-alueet muuttuneet jotenkin oleellisesti yhteiskuntien muuntumisessa postmoderneiksi, vai onko konstruktionistinen näkökulma tuonut ne vain jollakin uudella tavalla ongelmallisiksi? Tähän kaksijakoisuuden ongelmaan pyritään alla vastaamaan avaamalla konstruktionismia, postmodernia ajattelua ja kulttuuriteoriaa diversiteetin kontekstissa.

Teoreettisena ja siltä osin empiirisenä kuin tämän työn artikkeleissa empiriaa on käytetty, tutkimustehtävänä on tarkastella diversiteetin eri osa-alueiden keskinäisiä merkityssuhteita ja kiinnikkeitä. Tarkoitukseni on osoittaa, että eri osa-alueilla, kuten etnisyydellä, 'rodulla' ja sukupuolella (joihin artikkelit erityisesti keskittyvät), on konstruktionistisesta näkökulmasta samankaltainen perusta. Väitteeni on, että diversiteetin osa-alueet ovat kaikki ideologiaperustaisia merkityksenantoprosesseja. Tarkoitan tällä sitä, että niin etnisuus, sukupuoli ja muut diversiteetin osa-alueet eivät ensi sijassa perustu ihmisen biologisiin ominaisuuksiin, vaan ovat symbolisia merkitysjärjestelmiä, joiden kautta inhimillistä elämää ja toimintaa tulkitaan. Ideologisina prosesseina diversiteetin osa-alueet muodostavat historiallisesti muuntuvia, joskin monin paikoin hitaasti, ajatus- ja käsitejärjestelmiä, jotka koodaavat käsityksiä todellisuudesta ja perustelevat valtajärjestyksiä. Osa-alueet muodostavat siten merkityskentän, joka määrittää niiden piiriin kuuluvan arkielämän totunnaistumia ja normaaliutta.

Organisaation tutkimuksen ja -käytännön näkökulmasta tutkimustehtävänä on kartoittaa konstruktionistisen diversiteettikäsitteen sovellusmahdollisuuksia monikulttuurisuuden ja sukupuolen konteksteissa. Kyseessä on organisaatioiden henkilöstön koulutus ja oppiminen, sekä henkilöstön osallistaminen organisaation strategian suunnitteluun ja toteuttamiseen.

3 ARTIKKELIT

Tutkimukseen sisältyvät artikkelit:

1. "Racism and Ethics in Globalized Business World" Sintonen, Teppo & Tuomo Takala. *International Journal of Social Economics*. Vol. 29, No. 11. 2002. (ref.)
2. "A Discursive Approach to Understanding Women Leaders in Working Life" Lämsä, Anna-Maija & Teppo Sintonen. *Journal of Business Ethics* 34, n:o 3-4. 2001. (ref.)
3. "A Narrative Approach for Organizational Learning in a Diverse Organization." Lämsä, Anna-Maija & Teppo Sintonen. *Journal of Workplace Learning*. Vol. 18, No. 2. 2006. (ref.)
4. "Narrative Approach to the Participatory Strategy Process." (Lähetetty arvioitavaksi: *Qualitative Research in Organization and Management [QROM]*) 2007.

Artikkelit on numeroitu tämän työn tutkimustehtävään ja argumentaatioon perustuvassa järjestyksessä. Argumentaation peruslinja on, että ensin tarkastellaan diversiteettiä ja sen toiminnan perusteita laajassa kontekstissa. Tämä tapahtuu artikkelissa 1 rasismien idean ja käsitteen kautta, jolloin rasismi kontekstualisoidaan yritysetiikasta ja globalisaatiosta käytyihin keskusteluihin. Samalla perustellaan diversiteetin olemus kulttuurisena ja merkitysvälitteisenä ilmiönä. Artikkelissa 1 tarkastellaan rasismia nimenomaan ideologisena merkityksenantojärjestelmänä. Huomiota kiinnitetään erityisesti rodullistamisen prosessiin, joka havainnollistaa rasismien ideologista toimintaa merkitysten tuottamisessa ja tulkinassa. Siten tämä artikkeli luo rasismien tarkastelun kautta perustan diversiteetin konstruktionistiselle ymmärtämiselle.

Diversiteetin ymmärtäminen konstruktioksi edellyttää kielellisen merkitysvälitteisyyden tarkempaa analyysia, joka tässä yhteydessä toteutetaan diskursiivisuuden ja narratiivisuuden käsitteiden kautta. Artikkelissa 2 diskursiivisuutta tarkastellaan sukupuolen ja naisjohtajuuden kentässä, ja artikkeleissa 3 ja 4 keskitytään narratiivisuuden eli kertomuksellisuuden analyysiin monikulttuurisuuden ja naisvaltaisen ammattiryhmän kontekstissa.

Kokonaisuudessaan tutkimus etenee ontologisista ja teoreettisista tarkasteluista kohti organisaatiotodellisuuden käytännöllisempiä ilmentymiä ja kysymyksiä, päätyen diversiteetin sovellustapoihin organisaatioissa.

3.1 Tiivistelmä artikkelista 1

Artikkelin tutkimuskysymyksenä on tarkastella teoreettisesti ja käsitteellisesti miten rasismia voidaan lähestyä erilaisten etiikkaa koskevien näkemysten kautta. Artikkelilla on myös kriittinen ja emansipatorinen tavoite. Rasismin käsitettä kehitetään siten, että rasismi ilmiönä tulisi näkyväksi organisaatioissa ja sen myötä rasismia voitaisiin vähentää ja ehkäistä organisaatiokulttuuria muovaamalla.

Artikkelin aluksi avataan sen tulokulmaa etiikkaan yleisesti tarkastelemalla neljää eri etiikan lajia: deontologista ja utilitaristista etiikkaa, sekä hyve-etiikkaa ja postmodernia etiikkaa. Seuraavaksi pohditaan globalisaation merkitystä rasismin ja liiketoiminnan kontekstina, sekä paikannetaan keskeisiä liiketoiminta-alueita, joissa globalisaatio voi aiheuttaa ongelmia rasismin yhteydessä. Tämän jälkeen tarkastellaan kahta rasismin toimintamekanismia, ideologisuutta ja rodullistamisen prosessia, jotta 'rotuajattelun' konstruktionistinen ja kulttuurinen luonne sekä rasismin tunkeutuminen organisaatioiden arkeen ja toimintaan tulisivat ymmärretyksi. Lopuksi pohditaan konstruktionistisen ja kulttuurisen rasismikäsitteen suhdetta alussa esettyihin etiikan lajeihin.

Artikkelin keskeiset päätelmät ja tulokset liittyvät 'rodun' käsitteen ja rasismin konstruktionistiseen luonteeseen. Globalisoituneessa maailmassa ja liiketoiminnassa essentialistiset näkemykset etiikasta sekä 'rodun' käsitteestä eivät toimi, koska niille ei löydy yhtä ja varmaa perustaa. Ihmisten ja organisaatioiden identiteetit ja käsitykset diversiteetistä rakentuvat hyvin heterogeenisista lähteistä ja hajakeskitetyksi, mikä tekee niistä ajallisesti ja tilanteisesti muuntuvia. Tällöin myös yhdenmukaisen eettisen perustan löytäminen vaikeutuu ja postmodernin etiikan merkitys kasvaa. Näin ollen rasismin haasteeseen voidaan organisaatioissa vastata parhaiten tuntemalla rasismin ideologian toimintamekanismeja.

3.2 Tiivistelmä artikkelista 2

Artikkelin tutkimuskysymys on kuinka naisjohtajuutta voidaan ymmärtää teoreettisesti uudella tavalla tilanteessa, jossa ilmenee naisjohtajuuteen liittyvää syrjintää? Kysymykseen vastataan kehittämällä naisjohtajuuteen diskursiivista lähestymistapaa, jolla syrjintää tuottavia lasikattoja voidaan purkaa. Analyysia havainnollistetaan aineistolla, joka on koottu Kauppalehdessä julkaistuista naisjohtajien haastatteluista.

Artikkeli koostuu neljästä osiosta. Ensinnä läpikäydään aikaisempaa naisjohtajuutta koskevaa kirjallisuutta kriittisesti. Toiseksi avataan diskursiivista näkökulmaa yleisesti ja organisaatiokontekstissa. Kolmanneksi tarkastellaan ja kehitellään diskursiivinen lähestymistavan mahdollisuuksia syrjintäprosessien ymmärtämiseksi. Lopuksi esitetään diskursiivisen näkökulman sovellutusmahdollisuuksia sukupuoleen ja laajemmin myös diversiteettiin perustuvan syrjinnän vähentämiseksi. Artikkelin keskeisenä sisältönä on naisjohtajuuden symbolisten ja diskursiivisten representaatioiden tarkastelu, sekä sukupuoleen perustuvan syrjinnän merkitysvälitteisyyden ja konstruktioluonteen osoittaminen.

Artikkelin keskeisenä tuloksena on, että diskursiivista näkökulmaa voidaan käyttää kriittisesti sukupuolittuneiden ja syrjivien käytäntöjen purkamiseksi organisaatioissa. Tällöin on kyse uudenlaisten vastadiskurssien tuottamisesta perinteisen sukupuolijärjestelmän rinnalle ja sitä haastamaan. Lisäksi todetaan, että diskursiivinen lähestymistapa voi toimia myös muiden diversiteettin osa-alueiden yhteydessä.

3.3 Tiivistelmä artikkelista 3

Artikkelin tutkimuskysymys kuuluu, miten organisaatioissa voidaan tuottaa ja kehittää sensitiivisyyttä diversiteetille sekä millainen oppimisprosessi tuolloin on kyseessä? Kysymykseen vastataan kehittämällä konstruktionistiselta perustalta narratiivista eli kertomuksellista menetelmää diversiteettiasioiden ja erityisesti monikulttuurisuuden oppimiseen.

Artikkelin alussa perustellaan narratiivisen näkökulman käyttö ontologian kautta: kertomukset ovat konstruktioita, jotka välittävät inhimillistä ymmärrystä. Seuraavaksi tarkastellaan narratiivisuuden ja oppimisteorioiden suhdetta siten, että kertomusten konstruktioluonteen tarjoama moniäänisyys tulisi ymmärrettäväksi monikulttuurisuuden oppimisessa. Kriittisessä oppimisteoriassa moniäänisyys on myös keskeinen ajatus ja sen kautta oppijat kykenevät osallistumaan kollektiivisesti maailmasta tehtäviin tulkintoihin. Artikkelissa kehitettyä oppimismenetelmää kutsutaan osallistavaksi kertomukseksi (Participative Narrative). Lopuksi esitetään kuvitteellinen esimerkki oppimismenetelmän käytöstä organisaation monikulttuurisuusopetuksessa.

Artikkelin keskeiset tulokset ja päätelmät liittyvät narratiivisuuden ja oppimisen keskinäisiin sidoksiin. Kertomusten käyttö oppimisprosessissa mahdollistaa aikaan ja tilaan liittyvien rajoitusten ylittämisen siten, että erilaisia tapahtumia ja tilanteita voidaan luoda kuviteltuihin paikkoihin ja aikoihin sekä reflektoida niitä uusien tulkintojen tuottamiseksi. Samalla toteutuu myös kriittisen oppimisen keskeinen ajatus, eli moniäänisyyden tuoma mahdollisuus tulla tietoiseksi muiden osallisten näkökulmista ja eri näkökulmien synteestä omassa ajattelussa. Moniäänisyyden ja -tulkintaisuuden idea on keskeinen monikulttuurisissa organisaatioissa, joissa erilaisten etnisten ryhmien läsnäolo edellyttää erilaisten äänien ymmärtämistä.

3.4 Tiivistelmä artikkelista 4

Artikkelin tutkimuskysymys kohdistuu organisaation henkilöstön osallistamiseen arvo- ja strategiaprosessiin. Tavoitteena on kehittää narratiivista osallistamismenetelmää. Erityishuomiota kiinnitetään naisvaltaisen siistijöiden ammattiryhmän mahdollisuuksiin toimia yhdessä muiden henkilöstöryhmien kanssa.

Artikkelin argumentaatio rakentuu siten, että ensin tarkastellaan perinteisen strategiaprosessin kolmea vaihetta (tilanteen analyysi, strategian suunnittelu ja implementaatio) ja kehitetään narratiivista näkökulmaa niihin. Samalla perustellaan teoreettisesti, miten strategia tulee nähdä diskursiivisena toimintana ja prosessina, jotta henkilöstön osallistaminen prosessiin olisi mahdollista. Empiria koostuu eri henkilöstöryhmien ryhmätöinä tuottamista fiktiivisistä kertomuksista. Artikkelikäsitelmän empiiriseen osaan on valittu aineistosta yksi kertomus, joka on kohdeorganisaation siistijöiden tuottama. Kertomusta analysoidaan sekä juoni- että aktanttianalyysillä. Analyysien tarkoituksena on osoittaa, kuinka organisaation abstrakteja arvoja ja strategiaa voidaan käsitellä kertomusten avulla käytännön työtehtävien kontekstissa.

Artikkelin keskeisenä tuloksena on, että narratiivisuus mahdollistaa toisaalta eri henkilöstöryhmien yhteisen todellisuuden tuottamisen ja toisaalta erilaisten äänien kuuluvuuden organisaatioissa. Eri äänien kollektiivisesti kuuluvaksi ja ymmärrettäväksi tekeminen on kaikkien henkilöstöryhmien osallistamisen edellytys.

4 ONTOLOGISET JA EPISTEMOLOGISET LÄHTÖKOHDAT: KONSTRUKTIONISMI JA HERMENEUTIikka

Aina kun tutkimusta tehdään, on tutkijan syytä eritellä tavalla tai toisella omat ontologiset sitoumuksensa. Kari Palonen (1988) puhuu tutkimuksen intellektuaalisten operaatioiden eksplikoinnista, jolla hän tarkoittaa tutkimuksen tekemiseen liittyvien operaatioiden ja toimien näkyväksi tekemistä. Juha Varto (1992) taas on käyttänyt termiä ontologinen erittely vastaavasta toiminnasta. Keskeistä kummassakin on, että pohditaan tutkimuksen (tässä kunkin erillisen artikkelin) kohteiden olemisen tapaa sekä ihmiskäsitystä, johon tutkimus perustuu.

Tämän väitöskirjan neljää artikkelia luonnehtii selkeimmin konstruktivistinen ja hermeneuttinen ote. Yksinkertaistetusti konstruktio- nismissa on kyse siitä, että maailma ja sen oliot eivät suoraan ja välityksettä ole subjektin havaintojen kohteena, vaan ne rakentuvat sosiaalisesti kielen välityksellä. Toisin sanoen, ihmisten todellisuus on vuorovaikutuksen ja kielen kautta rakentunut ja sitä myöten myös tilanteinen ja osin kontingentti eli sattumanvarainen. Tieto-opillisesti konstruktio- nismi nojaa käsitykseen, että sosiaalisesti konstruoitu- neessa maailmassa esimerkiksi kaksi ihmistä ei voi saada suoraa havaintotietoa jostakin ilmiöstä ja sen perusteella todeta sitä todelliseksi, vaan ilmiön todelli- suus syntyy heidän neuvottelutuloksenaan. Konstruktio- nismi edustaa siten varsin toisenlaista ontologista lähtökohtaa kuin realismi ja epistemologian puo- lella empirismi. Seuraavaksi tarkastelen realismia ja empirismia tarkemmin ja perustelen, miksi ne ovat diversiteetin tutkimuksen lähtökohtina ongelmallisia.

4.1 Realismin ja empirismin ongelma diversiteetin perustana

Ontologisena kantana realismi tarkoittaa käsitystä, että maailma on olemassa riippumatta havaitsevasta subjektista. On siis olemassa jonkinlainen reaality-

dellisuus, joka on riippumaton ihmisten tietoisuudesta tai sitä koskevista käsityksistä. Epistemologisena näkemyksenä empirismi edustaa kantaa, jossa kaikella tiedolla on varma perusta ainoastaan välittömässä aistihavainnossa. Todellisuus on siis sellainen kuin se havaintojemme kautta meille näyttäytyy. Samoin kaikki todellisuutta koskeva reaalitieto voidaan johtaa aistitiedon pohjalta. (Diesing 1991; Fairclough 2005; Niiniluoto 1984; Raunio 1999)

Ontologisesta realismista ja epistemologisesta empirismistä on helppo johtaa naivin realismin kaltainen näkemys, jossa subjektista riippumaton maailma välittyy havainnoijalle suoraan ja sellaisenaan, puhtaana tosiasiatietona. Diversiteetin kohdalla naiivi realismi edellyttäisi, että etnisyyteen, 'rotuun' tai sukupuoleen liittyvät erot olisivat yksinomaan biologisperustaisia ja siten reaalisesti olemassa olevia. Lisäksi nämä erot olisi mahdollista havaita suorina aistihavaintona ilman minkäänlaisia välittäviä tekijöitä, kuten kulttuurisesti opittuja käsitejärjestelmiä. Diversiteettiä koskeva tieto olisi siten varmaa aistihavaintotietoa. Artikkelissa 1 kuitenkin esitetään, että tällainen lähtökohta on toiminut historiallisesti modernin rasmin perustana. Rasistinen 'rotuajattelu' on perustunut uskomukseen aidosti olemassa olevista biologispohjaisista 'roduista'.

Artikkelissa 1 asetetaan vastustamaan naivin realismin kaltaista näkökulmaa 'rotuajatteluun' sekä diversiteettiin laajemminkin. Argumentointi perustuu väitteeseen, että vaikka ihmisten keskuudessa ilmeneekin biologia eroja, ne eivät muodosta biologista 'rotujärjestelmää'. 'Rotujärjestelmä' on käsitteellinen konstruktio, joka on kehkeytynyt länsimaisessa aatehistoriassa palvelemaan kolonialistista vallankäyttöä ja sittemmin jatkanut kulkuaan kulttuurisesti opittuna arkiajattelun muotona (Isaksson & Jokisalo 1998). 'Rotuajattelun' keskeinen merkitystenantoprosessi on rodullistaminen, jonka kautta ihonvärin ja muutamien muiden biologisten erojen kuten silmien tai nenän muodon eroja on yritetty yhdistää 'rotujärjestelmäksi' (artikkeli 1). Rodullistaminen on kaksivaiheinen merkityksellistämisprosessi, jonka ensivaiheessa tietyt ihmisten ilmiöpiirteet tunnistetaan jonkin ryhmittymän ominaispiirteiksi. Tämän perusteella ryhmittymä erotetaan omaksi ryhmäkseen, rasmin tapauksessa ihonvärin mukaan 'roduksi' tai etnisyyden kohdalla entisen kotimaan perusteella joksikin etniseksi ryhmäksi, kuten vaikka Kanadan suomalaisiksi. Toisessa vaiheessa kyseinen ryhmä saa kantaakseen lisäominaisuuksia, jotka ovat sosiaalisia, psykologisia tai eettisiä. Esimerkiksi jotakin ryhmittymää pidetään älykkäämpänä tai moraalisesti korkeampitasoisena kuin muita ryhmittymiä.

Ihmisten ihonvärien moninaisuudesta, joihin länsimainen 'rotuluokittelu' ensi sijassa pohjaa, ei kuitenkaan seuraa, että 'rotuja' olisi olemassa biologisesti. Mikään biologinen tutkimus tai luokittelu ei ole tuottanut varmaa perustaa 'rotuluokituksille' ja siten niiden olemassaololle (artikkeli 1; Miles 1994). Näin ollen 'rotujärjestelmä' on käsitteellinen rakennelma, ideologia, joka ohjaa ihmisten tapaa havaita ja ymmärtää maailmaansa. Lisäksi rasmin vastustaminen ei voi perustua uskomukseen 'rotujen' biologisuudesta, koska sellaisina 'rotuominaisuudet' ovat pysyviä ja muuntumattomia. Sen sijaan kulttuurisiin käsitejärjestelmiin voidaan vaikuttaa kollektiivisia merkityskoodistoja kriittisesti purkamalla ja uudelleen määrittelemällä monimuotoisissa sosiaalisissa neuvotteluissa.

Artikkeleiden 2 ja 3 argumentaatio seuraa artikkelia 1, mutta kohteena on diversiteetin osa-alueista sukupuoli sekä etnisyyt. Myöskään sukupuolta sen sosiaalisessa ulottuvuudessa eikä etnisyyttä oleteta biologisperustaisiksi ilmiöiksi, vaan myös niiden kohdalla luokitukset ovat merkitysvälitteisiä konstruktioita. Vaikka ihmisillä on biologisia sukupuolen tuntomerkkejä, ei siitä seuraa, että olisi olemassa jonkinlainen universaali ja yleispätevä naiseus tai mieheys. Rodullistamisen (artikkeli 1) kaltainen merkityksenantoprosessi voidaan havaita sukupuolen kohdalla (artikkeli 2) siten, että kulttuurisesti opitut käsitykset esimerkiksi naisten älyllisestä toimintakyvystä, moraalista ja johtamiskyvyistä kytetään arkiajattelussa tiettyihin näkyviin ilmiöihin. Joku johtaja tunnustetaan ensin ilmiön piirteistä naiseksi (rodullistamisen vaihe 1) ja tämän tunnustamisen seurauksena häneen liitetään muita lisäominaisuuksia (rodullistamisen vaihe 2).

Rodullistamisen prosessin, josta sukupuolen kohdalla voisi puhua sukupuolistamisena, ontologisena ja epistemologisena perustana ei voi pitää realismia ja empirismia. Esimerkiksi ihonvärin havaitsemisesta ei voi johtaa yksittäisen henkilön tai ryhmän älyllisiä ominaisuuksia. Rodullistaminen on nimenomaisesti merkityksenantoprosessi, ei suoran havainnon tuottama tosiasiatieto jostakin ilmiöstä. Samoin kuin 'rotujärjestelmä', sukupuoleen ja etnisyyteen liittyvät merkitysjärjestelmät ohjaavat tapaamme tulkita maailmaa, jolloin tietynlaiset tulkinnat aiheuttavat organisaatioissa syrjintää.

Naivin realismin vastapainoksi on syntynyt erilaisia realismin muotoja, joista tämän työn yhteydessä mielenkiintoisin on askeleen konstruktionismin suuntaan tuleva kriittinen realismi. Kriittinen realismi perustaa realismiin sikäli, että myös sen kannattajat hyväksyvät fyysisen tai luonnon maailman olevan olemassa riippumatta inhimillisistä toimijoista, mutta he erottavat luonnon maailmasta sosiaalisen maailman, jonka olemassaolo on sidoksissa ihmisten toimintaan. Sosiaalinen maailma on siten ihmisten tuottamaa eli konstruoimaa. (Fairclough 2005)

Äkkiseltään olisi houkuttelevaa todeta kriittinen realismi sopivaksi tämän tutkimuksen ontologiseksi perustaksi. Varsinkin kun Fairclough (2005) toteaa kriittiseen realismiin kuuluvan myös kerrostuneen ontologian (stratified ontology) idean, eli sosiaaliset prosessit, rakenteet ja toiminta kuuluvat eri todellisuuden kerrostumiin. Konstruktionismin näkökulmasta todellisuuden kerrostuneisuuden idea on kannatettava sikäli, että todellisuus ei ole yksi ja yhtäläinen kaikille sosiaalisille toimijoille.

Kriittisen realismin ongelmana on luonnon maailman erottaminen sosiaalisesta maailmasta. Jos luonnon maailma on olemassa riippumatta inhimillisestä toiminnasta, voidaan ajatella empiristisesti, että se on sellaisenaan tutkimuksen objekti. Jos taas inhimillinen toiminta konstruoi sosiaalisen maailman, se ei alistukaan itsestään selvästi ja sellaisenaan tutkimuksen objektiksi, vaan on omaksuttavissa ja tutkittavissa vain merkitysvälitteisesti. Toisin sanoen, nämä maailmat näyttävät ihmiselle tai tulevat ihmisen tietämisen kohteiksi hyvin eri tavoin ja eri ehdoilla. Lisäksi on pakko kysyä, että eikö tämä luonnon maailmakin, vaikka ei olekaan inhimillisen toiminnan konstruoimaa, ilmene ihmi-

selle merkitysvälitteisesti? Tässä tutkimuksessa keskitytään erityisesti ihmisen ja maailman merkitysvälitteisyyteen, jota artikkeleiden 2, 3 ja 4 diskursiivinen ja narratiivinen lähestymistapa edustaa.

Tieto-opillisesti voidaan sanoa, että vaikka luonnon objektit tai oliot ovatkin ihmisen havaintojen kohteena, ne eivät välity havainnoijalle sellaisenaan, vaan ovat monimuotoisten käsite- ja symbolijärjestelmien välittämiä. Tällaisen alunperin kantilaiseen (Heiskala 2000; Kant 2005 [1783]) ajatukseen kuuluu myös, että havainnot todellisuuden olioista muuttuvat tiedoksi vasta kun niihin yhdistyy todellisuuden jäsentämisen ei-kokemusperäiset kategoriat. Ja edelleen, Kantin ajattelussa havainnot todellisuudesta välittyvät inhimilliseksi tiedoksi aprioristen kategorioiden kautta. Kantin ja konstruktionismin välille ei tässä rakenneta analogiaa muutoin, kuin toteamalla Kantinkin ottavan etäisyyttä empirismiin. On kuitenkin syytä huomauttaa, että tietona pidettyjen käsitysten muotoutuminen käsite- ja symbolijärjestelmien kautta on konstruktionistisen diversiteetikäsityksen tieto-opillinen kulmakivi.

Tässä kohden on syytä viheltää peli poikki suhteessa realismiin ja empirismiin. Työni kuuluu johtamisen ja organisaatioiden alaan, eikä ole filosofinen tutkimus. Se ei pyri pohtimaan saati ratkaisemaan jonkinlaisen objektiivisen tai luonnon maailman olemassaoloa ihmisen tietokyvyn ulkopuolella. Lopultakin kysymys, onko todellisuus olemassa erillisenä sitä koskevista käsityksistä vai onko se käsitysten tuottama (vrt. Raunio 1999), on hieman harhaanjohtava, koska tutkimusteni kohteina ovat monimuotoiset toimijat, niin yksilöt kuin kollektiivit tai yhteisöt, joiden kontekstina on sosiaalinen maailma merkityksineen ja yhteiskunnalliset käytännöt organisaatioiden osalta. Siis maailma ja todellisuudet, jotka ovat tavalla tai toisella ihmisen tiedettävissä tai koettavissa merkitysvälitteisesti. Näin ollen oleellisempi seikka on ihmisten merkitysvälitteinen osallisuus maailmassa, tai mahdollisuus tulla osalliseksi maailmasta merkitysvälitteisesti, eikä se, että onko maailmaa olemassa ja missä muodossa tämän osallisuuden ulkopuolella.

4.2 Konstruktionismi diversiteetin perustana

Konstruktionismi poikkeaa realismista varsin merkittävästi. Konstruktionismissa todellisuutta koskevia havaintoja määrittävät symboliset ja kulttuuriset koodistot. Lisäksi konstruktionismissa suunta ei ole yksinomaan havainnosta tietoon, vaan myös tieto, ymmärrettynä kulttuurisesti ja sosiaalisesti jaettavana merkitysjärjestelmänä ja esiyymmärryksenä, muokkaa havaintoja. Ääriktionistisesti ajateltuna kulttuuriset ja sosiaaliset merkitysjärjestelmät ja niihin sitoutuva esiyymmärrys tuottavat ja luovat havainnot.

Hyvän lähtökohdan tutkimusteni konstruktionistisen otteen ymmärtämiseen antaa Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin klassikkoteos *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1994 [1966]). Teos on luonut perustaa erityisesti sosiologisille käsityksille konstruktionismista, mutta sen ajatukset toimivat yleisem-

minkin konstruktionismin ytiminä. Laajassa mielessä Berger & Luckmann ovat pohtineet yksilön ja yhteiskunnan tai sosiaalisen maailman välistä dialektiikkaa, eli ihmisten ja todellisuuksien välillä ilmeneviä kytkentöjä ja takaisin kytkentöjä (kts. myös Heiskala 2000; Keso 1999; Phillips & Lawrence & Hardy 2002). Diversiteetin kohdalla tämä tarkoittaa sen eri osa-alueita koskevien käsitysten kytkentymistä ihmisten arkitietoon. Kyse on siitä, miten esimerkiksi rasismia (artikkeli 1), sukupuolta (artikkeli 2, osin artikkeli 4) tai etnisyyttä (artikkeli 3) koskevat kollektiiviset merkitykset muotoutuvat sosiaalisissa käytännöissä ja miten ne ankkuroituvat yksilöiden arkielämää jäsentäväksi tiedoksi.

Berger & Luckmann (1994 [1966]) ankkuroivat työnsä tiedonsosiologian kenttään ja sen keskeinen tehtävä on tarkastella todellisuuden sosiaalista rakentumista. Tiedonsosiologian tutkimuskohteena on kaikki se aines, jota yhteiskunnissa pidetään tietona. Kyse ei kuitenkaan ole toden erottamisesta valheesta tai väärästä tiedosta sinänsä, vaan lähtökohtana on, että eri yhteiskunnissa tietona pidetään hyvinkin erilaisia asioita. Tästä seuraa konstruktionismin lähtökohtaolettamus, että ihmisyyhteisöjen todellisuuskäsitykset vaihtelevat alueellisesti ja ajallisesti. Koska todellisuus- ja tietokäsitykset ovat sidoksissa yhteiskuntaan, kulttuuriin ja/tai sosiaaliseen kontekstiin, eivät ne ole olemassa itsestään ja ikuisina, vaan ne vaihtelevat ja hyvinkin erilaisista tietoinneista voi tulla sosiaalisesti hyväksytyä todellisuutta. Siten on myös syytä puhua monista todellisuuksista, jotka ovat läsnä yhtäaikaaisesti ja kerrostuvat katsantokannasta riippuen.

Tällainen todellisuuskäsitys on keskeinen diversiteetin ollessa kyseessä. Esimerkiksi sukupuoleen (artikkelit 2 ja 4) liittyvät kysymykset organisaatioissa ja työyhteisöissä kumpuavat juuri erilaisista konteksteista, jotka määrittävät sukupuolesta tehtäviä tulkintoja. Naisjohtajuus ei ole yksi ja yhtäläinen ilmiö, vaan monenlaisia tulokulmia ja tulkintoja tulviva sosiaalisten merkitysneuvottelujen kenttä. Naisjohtajuutta voidaan lähestyä tilastollisesti mittaamalla, kokemuksellisesti, vallankäytön näkökulmasta ja niin edelleen. Myös rasismi ja etnisuus (artikkelit 1 ja 3) rakentuvat kontekstuaalisista tulkinnoista ja valtaa käytetään suhteessa siihen kuka voi tuottaa millaisiakin merkityksiä niille. Näitä kaikkia diversiteetin osa-alueita yhdistää siten käsitys monenlaisista yhtäaikaista todellisuuksista ja näiden todellisuuksien sisällä käytävistä diskursiivisista merkitysneuvotteluista ja valtakamppailuista.

Todellisuuden sosiaaliseen konstruktioniin liittyy kolme seikkaa, jotka erottavat sen muista ontologisista näkökulmista: yksilön arkitietoon perustuva todellisuus, yhteiskunta objektivoituneena todellisuutena sekä yhteiskunnan takaisin kytkentä subjektiiviseksi todellisuudeksi. Arkitietoa ja -todellisuutta koskeva peruskysymys (Schütz 2007 [1932]) on, miten yksilö kokee oman todellisuutensa. Berger & Luckmann (1994 [1966]) vastaavat siihen fenomenologiselta pohjalta eli idealla, että ihmisen tietoisuus on aina intentionaalista eli se suuntautuu aina johonkin (kts. myös Crossley 1996). Ihminen ei siten koskaan tavoita mitään tietoisuuden pohjakerrosta, vaan ainoastaan tietoisuuden jostakin.

4.3 Arkitieto ja diversiteetin instituutioituminen

Tietoisuuden kohteet voivat olla kerrostuneita siten, että niihin voi kuulua havaintoja fyysisestä maailmasta tai yksilön sisäisiä kokemuksia ja tunnetiloja. Kohteen luonne tai olemisen tapa ei vaikuta tietoisuuden intentionaalisuuteen sinänsä, vaikka kokemuksen eri tasot ovatkin läsnä yhtäaikaaisesti. Banjon soittamista voidaan lähestyä fenomenologisesti yhtä lailla sen soittajan sormituntuman, soittotekniikan ymmärtämisen tuottaman ilon kuin soittajalle vihamielisestä yleisöstä kertyvien muistojen kautta. Ihmisen tietoisuuden todellisuuksilla on näin ollen useita tasoja, joiden välillä ihminen kykenee liikkumaan. Berger & Luckmann (1994 [1966]) nostavat kuitenkin arkielämän todellisuuden muiden todellisuuksien edelle, perustodellisuudeksi. Arkitodellisuus näyttäytyy tietoisuudelle kaikkein voimakkaimpana ja eniten läsnäolevana.

Tässä tutkimuksessa lähdetään myös siitä, että diversiteettiin liittyvä tieto on luonteeltaan arkitietoa, ilmenipä se organisaatioissa tai muilla elämän alueilla. Käsitteet ja mielikuvat 'roduista', sukupuolesta tai etnisyydestä ilmenevät arkitietona, vaikka niissä olisikin viittauksia tieteeseen. Arkitiedoksi ne tekee myös se, että niitä käytetään ja sovelletaan tavallisten arjen asioiden ymmärtämisen välineinä, eikä esimerkiksi tieteellisillä foorumeilla.

Ihminen on arkitodellisuudessaan myös intersubjektiivisesti. Tässä kohdin Berger & Luckmann (1994 [1966]) jatkavat fenomenologian maailmassa. Intersubjektiivisuuden ideaa tarvitaan fenomenologiassa erityisesti solipsismin välttämiseksi, mutta myöskään konstruktionismi ei voi levätä solipsistisen subjektin varassa. Konstruktionismi edellyttää monikerroksista ja subjektien välisessä merkitysvälityksessä rakentuvaa todellisuuskäsitystä, jollaista solipsistinen subjekti ei salli. Solipsismin ongelma paikantuu alunperin kartesiolaiseen subjektiin. Ainoastaan ajattelun kautta olevalle subjektille, joka on kaiken tiedon kriteeri, ei ole olemassa muita ulkopuolisia ja omilla ehdoillaan olemassa olevia subjekteja. Fenomenologiselle intentionaaliselle subjektille tai tietoisuudelle toisten tietoisuuksien olemassaolo on kuitenkin välttämätöntä ainakin kolmesta syystä. (Crossley 1996; Hall 1999; Heiskala 2000)

Ensinnä, jotta tietoisuuksien välinen suhde olisi edes jollakin tasolla tasa-vertainen, tulee toisten tietoisuuksien olla olemassa omilla ehdoillaan, eikä vain yhden tietoisuuden kokemuksen kautta. Kyseessä on myös eettinen näkökulma suhteeseen. Toiseksi, inhimillisen toiminnan merkitysvälitteisyys on intersubjektiivista sikäli, että se edellyttää useiden ja toisistaan riippumattomien näkökulmien välistä keskustelua ja konfirmointia. Jos merkitysvälitteisyys halutaan säilyttää, tarvitaan siihen monien tietoisuuksien näkökulmia. Kolmanneksi, jotta voitaisiin puhua mistään kollektiivisesta ilmiöstä, kuten kulttuurista tai yhteisöstä, tulee solipsismi hylätä. Kollektiivisuus edellyttää jonkinlaisen ihmisten välisen maailman, intermaailman, olemassaoloa, jonka kautta jaetut merkitykset välittyvät inhimilliselle tietoisuudelle. (Crossley 1996) Ideologisina ja kollektiivisina merkitysjärjestelminä diversiteetin osa-alueet ilmenevät intermaail-

massa, eivätkä palaudu yksilötietoisuuksiin. Siten intersubjektiivisuus on myös diversiteetin olemisen ja ymmärtämisen ehto.

Ihmisen arkitodellisuus kohtaa solipsistisen ongelman, jos se ei sisällä sosiaalista maailmaa. Ihminen ei siis elä jonkinlaisessa subjektiivisessä sisäisessä maailmassaan, vaan yhteydessä toisiin ihmisiin sekä maailman asioihin ja ilmiöihin. Konstruktionismin lähtökohtana tulee olla välittävä näkemys luonnon determinismin ja äärisubjektivismiin välillä. Sosiaalisen järjestyksen ei näin ollen katsota palautuvan luonnonlakeihin, mutta toisaalta se ei ole myöskään subjektin tai tietoisuuden autonomisesti luoma maailma. Tähän ongelmaan Berger & Luckmann (1994 [1966]) puuttuvat kehittelemällä instituutioitumisen teoriaa. Diversiteetin kohdalla instituutioituminen vastaa kysymyksiä miten käsitykset diversiteetin osa-alueista ovat kehkeytyneet kollektiivisiksi mielikuviksi ja arkitiedoksi sekä mikä on niiden ontologinen asema?

Instituutioituminen tarkoittaa prosessia, jossa jotkin toiminnat ja niiden suorittajat (ei yksilöinä, vaan sosiaalisina toimijoina ja agentteina) muodostuvat ajan myötä rutiinimaisiksi ja suhteellisen pysyväluonteisiksi. Instituutioitumisen lähtökohta on joidenkin toimintojen totunnaistuminen. Tällä tarkoitetaan prosesseja, joissa tietyt toiminnat muuttuvat toistuviksi ja vakioituiksi tiettyihin tilanteisiin. Sama toiminta toteutetaan tai toistetaan siis sille ominaisessa tilanteessa. Totunnaistumisen myötä toiminnalle syntyy myös ajallinen ulottuvuus: asia hoidetaan nyt ja tulevaisuudessa kuten se on ennenkin hoidettu. Samalla totunnaistuminen säästää myös vaivaa, koska samaa asiaa ei tarvitse keksiä joka kerta uudelleen. (Berger & Luckmann 1994 [1966])

Totunnaistuminen on yksilötason ilmiö, mutta instituutioituminen on kollektiivista ja sosiaalista. Totunnaistuneet toiminnat muuttuvat instituutioiksi kun niistä tulee yhteisöllisiä, jaettuja ja periaatteessa kaikkien omaksuttavissa olevia. Näin ollen instituutiot eivät ole riippuvaisia niitä toteuttavista yksilöistä eivätkä palaudu yksilötoimintoihin, vaikka ne osaltaan ohjaavat tai säätelevät yksilöiden toimia. Sosiaalisen toiminnan säätelyn on periteisesti ajateltu tapahtuvan palkkioiden ja sanktioiden kautta. Instituutioiden säätelyominaisuus ei kuitenkaan liity suoraan eikä palaudu palkkioihin ja sanktioihin, jotka ovat totta ja mekaanisia, vaan instituutioitumisen prosessi itsessään säätelee toimintaa. Instituutiot pikemminkin antavat ihmisille toimintamalleja, jotka kannaavat toimintaa tiettyyn suuntaan. Lopulta voidaan sanoa, että jonkin toiminnan instituutioituinen jo itsessään on sen ottamista sosiaalisen kontrollin alaisuuteen. (Berger & Luckmann 1994 [1966])

Instituutiot ovat ylikykyllisiä myös historiallisessa merkityksessä. Ne ovat olemassa ennen yksilöitä ja jäävät olemaan yksilöiden jälkeen. Instituutiot ovat kollektiivisesti jaettuja ajallisestikin. Jokainen uusi sukupolvi ihmisiä sosiaalistuu edellisten sukupolvien välityksellä olemassa oleviin käytänteisiin. Siten instituutioissa sedimentoituu kollektiivista ymmärrystä todellisuudesta. On kuitenkin huomattava, että instituutiot rakentuvat ajallisesti ihmisten vuoro-vaikutuksessa. Siten ne ovat alttiita myös ajalliselle muutokselle.

Ajallisuuden ja historiallisuuden dynamiikan luonnetta instituutioitumisen yhteydessä voi kuvata Paul Ricoeurin (1983) tavoin jännitteiseksi. Pysyvyys

ei tarkoita jotakin joka on olemassa ikuisesti, vaan että jotakin omalle ajalle olennaista ainesta sedimentoituu eli sakkautuu instituutioihin. Kuitenkin eri aikakausina tapahtuu myös muutosta, jossa uusia asioita tulee vanhojen tilalle. Uudet sukupolvet luovat innovaatioita, joista jotkut sedimentoituvat instituutioihin. Näin ollen instituutioitumisen prosesseissa vallitsee sedimentaation ja innovaatioiden välinen jännite. Tässä merkityksessä myöskään diversiteettiin liittyvät ideat eivät ole ajallisesti pysyviä, vaan historiallisia. Esimerkiksi rasismien vastainen liikehdintä tai feministinen kritiikki ovat muuntaneet 'rodusta' ja sukupuolesta tehtyjä tulkintoja eri aikakausina.

Instituutioitumisesta tulee huomata myös seuraavat seikat. Prosessina se ei ole sidoksissa mihinkään erityiseen toiminnan alaan tai kenttään. Sitä tapahtuu kaikilla inhimillisen toiminnan alueilla. Instituutioituminen ei ole yksi ja yhtäläinen prosessi, vaan eri toiminnan alueilla tapahtuu instituutioitumista samanaikaisesti. Instituutioitumisprosesseja on meneillään useita yhtäaikaisesti. Eriaikaisilla ja/tai päällekkäisillä instituutioitumisprosesseilla ei ole myöskään välttämättä mitään loogista tai empiiristä suhdetta toisiinsa siten, että niiden välille muodostuisi funktionaalisia siteitä. Ne eivät siis tuota johdonmukaista järjestelmää keskenään. (Berger & Luckmann 1994 [1966])

Konstruktioismin ytimeen kuuluvilla intersubjektiviteetilla, totunnaistumisella ja instituutioitumisella on keskeinen rooli siinä tavassa, jolla diversiteetti on tämän väitöskirjan artikkeleissa ymmärretty. Artikkelissa 1 rasismi diversiteetin yhtenä osa-alueena on määritelty ideologiseksi ja representionaaliseksi ilmiöksi. Tämä tarkoittaa, että rasismien perusta ei ole ihmiskunnan biologisissa eroavaisuuksissa, vaan näiden erojen symbolisissa esitystavoissa. Rasismien ideologinen ydin voidaan kiteyttää käsitykseen, että ihmiskunta voitaisiin jakaa ryhmiin eli rotuihin, ja näiden ryhmien jäsenet jakavat kollektiivisesti tietyt fyysiset ja kulttuuriset ominaisuudet. Tällainen käsitys on biologisesti harhaanjohtava jo siksi, että ihmiskuntaa ei ole kyetty biologisiin perustein jakamaan eri 'rotuihin'. Rasismien ideologian ydin kuitenkin ilmenee toistuvasti ja yhteiskuntien eri osa-alueilla monimuotoisissa ilmaisuissa ja esityksissä eli representaatioissa, jotka luovat ja uusintavat mielikuvia erilaisista ryhmittymistä.

Näin ymmärrettynä rasismien ilmeneminen edellyttää intersubjektivisuutta sikäli, että rasismien ideologia ja sen representaatiot ovat kollektiivisesti jaettuina. Samoin rasismien ideologia on instituutioitunut yhteiskunnallisesti. Rasismi ei siis ole ollut olemassa ikuisesti eikä itsestään, vaan se on kehkeytnyt kulttuurisesti ja kulkeutunut monimuotoisissa kulttuurisissa virtauksissa sukupolvilta ja eri alueilta toisille. Se on osa ihmisten arkiajattelua, joka on totunnaistunut itsestään selväksi ja kyseenalaistamattomaksi arkielämän 'totuudeksi'. Tämä pätee myös muiden diversiteetin osa-alueiden kohdalla. Artikkelissa 2 naisjohtajuus ja artikkelissa 3 etnisyys on ymmärretty samaan tapaan kuin rasismi. Naiseutta ja naisjohtajuutta ei pidetä biologisena ilmiönä, vaan sosiaalisesti ja diskursiivisesti tuotettuna ilmiönä.

Jos diversiteetin osa-alueet ovat ilmiönä diskursiivisesti tuotettuja ja merkitysvälitteisiä, on ilmeistä että kertomukset ovat näiden ideoiden tärkeitä välittäjiä. Artikkelit 3 keskittyy diversiteetin ja artikkelit 4 organisaatioissa tapahtuvan ymmärtämisen kertomukselliseen välitykseen. Kertomuksilla voidaan sekä

tuottaa mielikuvia eli representoida maailmaa että luoda erilaisia fiktiivisiä maailmoja, joten niitä voidaan käyttää myös oppimiseen organisaatioissa. Kertomuksiin oppimisen ja kouluttamisen välineenä kytkeytyy intersubjektiiivista ymmärrystä, joka syntyy kertomuksiin liittyvästä kulttuurisesta ja kollektiivisesta koodistosta. Kertomukset ovat ylyksilöllisiä ja intersubjektiiivisiä siksi, että niiden ymmärtämiseen tarvittavat koodit ovat instituutioituneet kulttuuriisesti. Ne määrittävät ymmärrämmekö jonkin tietyn tyyppisen kertomuksen tragediaksi tai komediaksi, liittyykö johonkin kertomukseen jokin opetus, tai millaisia yhteisöllisiä arvoja kertomuksessa ilmenee.

4.4 Diversiteetti objektivoituneena todellisuutena

Instituutioiden ilmeneminen objektivoituneena todellisuutena voidaan ymmärtää sitä kautta, että ne ovat luonteeltaan sosiaalisia. Todellisuuden objektiiivista luonnetta ei pidä tässä yhteydessä käsittää realistisen ontologian mukaisesti. Kyse on todellisuudesta, jota vaihtuvat sukupolvet ajan kuluessa luovat ja muokkaavat sosiaalisesti ja diskursiivisesti. Näin konstruoitunut todellisuus ilmenee myös uusille tulokkaille valmiina ja osin itsestään selvänä. (Berger & Luckmann 1994 [1966]; Schütz 2007 [1932]) Siten myös rasismiin, sukupuoleen ja etnisyyteen liittyvät representaatiot ja käsitykset kulkeutuvat sukupolvilta toisille 'luonnollisiksi' koettuina ja ilman, että niihin kohdistettaisiin erityistä huomiota. Kuitenkin esimerkiksi rasismiin tai seksismin kriittinen purkaminen edellyttää niiden arkiarjatteluun totunnaisuuden rikkomista ja erityistä näkyväksi tekemistä, kuten artikkeleissa 1-3 esitetään.

Rasismien ideologiaa eli ideaa, että ihmiskunta jakautuisi luonnollisiin ryhmiin eli 'rotuihin' ja että nämä ryhmät olisivat siten luonnostaan eriarvoisia, voi pitää instituutioitumisen laajimpana kokonaisuutena. Ideologia on tässä määritelty symbolis-kielellisten ilmauksien rakenteeksi, jonka kautta todellisuutta tulkitaan. Se myös tuottaa sosiaalista sidosta ja yhteenkuuluvuutta tarjoamalla yhdenmukaisen ja luonnolliselta tuntuvan symbolisen järjestyksen ja tulkinnan todellisuudesta. Näin ollen ideologia legitimoii voimassaolevan valta-asetelman. (ideologiasta kts. Geertz 1973; Kaunismaa 1992; Knights & Morgan 1991; Ricoeur 1986) Ideologiaan pohjautuva legitimaatio toimii myös muiden diversiteetin osa-alueiden kohdalla. Etnisyyteen ja sukupuoleen liittyvät merkitysjärjestelmät ohjaavat organisaatioissa tehtäviä tulkintoja sekä määrittävät oikeaksi ja tärkeäksi koettuja asioita (artikkelit 2 ja 3).

Sosiaalisen maailman omaehtoisuuden idean alkuun panijana voi pitää ranskalaista sosiologia Émile Durkheimiä. Durkheimin keskeisimpiä ideoita oli erottaa sosiaalinen maailma biologisesta ja psykologisesta erilliseksi ja omaehtoiseksi todellisuudeksi. Samalla hän määritteli sosiologian tutkimuskohteeksi sosiaaliset faktat, joilla hän tarkoitti, että sosiaaliset ilmiöt ovat yksilöistä riippumattomia ja ulkoisia. Ne eivät myöskään ole johdettavissa biologisista luonnonlaeista, kuten vaistoista tai vieteistä. Esimerkkinä hän käytti mm. itsemurhia,

joiden määrän ja tyyppin vaihteluita hän selitti yhteisöjen sosiaalisten rakenteiden luomilla sidoksilla ja paineilla. Sosiaaliset ilmiöt piti siis selittää sosiaalisilla tekijöillä. (Durkheim 1982, 1985; kts. myös Töttö 1996)

Konstruktionismin kannalta sosiaalisen maailman omaehtoisuus ei merkitse paluuta realismiin tai empirismiin (vaikka Durkheim perustikin menetelmänsä vahvasti empirismiin mukaiseen ajatukseen, että sosiaaliset faktat näyttyisivät ihmisille suorien havaintojen kautta ikään kuin esineinä). Kun lähtökohtana on todellisuuden rakentuminen merkitysvälitteisesti, kysymys maailman omaehtoisuudesta tai objektiivisuudesta määrittyy hermeneutiikkaan kuuluvan ymmärtämisen ongelman kautta (Gadamer 2004; Oesch 2005; Ricoeur 2005). Ymmärtäminen on ensinnäkin hyvin perustavaa laatua oleva inhimillisen elämän elementti. Se ei rajoitu ainoastaan ihmisten väliseen kommunikaatioon tai erilaisten tekstien intention tulkitsemiseen, kuten hermeneutiikan tehtävän on perinteisesti ajateltu olevan. Ihminen on ontologisesti ymmärtävä olento, mistä seuraa, että ymmärtämisen intention tulee tavalla tai toisella objektivoitua. Näin ollen myös instituutioitumisen kautta objektivoitava todellisuus on osa ymmärtämisen intentiota.

Miksi objektivoituminen ja ymmärtämisen problematiikka ovat oleellisia diversiteetin yhteydessä? Olen edellä esittänyt, että diversiteetin osa-alueet ovat ideologisia ja merkitysvälitteisiä ilmiöitä. Siten niiden olemisen tapa on diskursiivinen, jolloin ne ilmenevät monimuotoisina kielellisinä ilmauksina, kuten kertomuksina. Rasismissa väitetään esimerkiksi, että tietyistä ilmiöistä piirteistä seuraa tiettyjä moraalisia tai älyllisiä ominaisuuksia. Havainnollistan objektivoitumisen ideaa vuoden 1910 Encyclopedia Britannicasta otetulla sitaatilla, jossa tummaihoisen afrikkalainen representoidaan rasisella tavalla. Vastaavia esimerkkejä voidaan löytää runsaasti myös muilta diversiteetin osa-alueilta.

“the negro would appear to stand on a lower evolutionary plane than the white man. Mentally the negro is inferior to the white The remark of F. Manetta, made after a long study of the negro in Africa, may be taken as generally true of the whole race: the negro children were sharp, intelligent and full of vivacity, but on approaching the adult period a gradual change set in. The intellect seemed to become clouded, animation giving place to a sort of lethargy, briskness yielding to indolence.” (Encyclopedia Britannica, 1910)

On selvää, että teksti on päätynyt tietosanakirjaan instituutioitumisen kautta. Siihen on kiteytynyt oman aikansa totunnaistunutta arkitietoa. Teksti ei ole yksilöllisesti hallittavissa eikä sen sisällöllinen muuttaminen ole helppoa. Se on siis kiinnittynyt osaksi aikansa arkitietoa. Tässä muodossa teksti on objektivoitunut siinä merkityksessä, että se on olemassa diskursiivisena eli kielellisenä kohteena. Se ei myöskään katoa ajallisesti ja se on kollektiivisesti esillä ja jaettavissa. Teksti sisältöineen ei kuitenkaan ole olemassa realistisesti, koska se ei viittaa mihinkään biologisesti olemassa olevaan, vaan kulttuurisesti kehkeytyneeseen ‘rotuajatteluun’. Näin ollen instituutioitumisen kautta objektivoituneet tekstit ovat diversiteettitutkimuksen oleellisia kohteita. Tutkimuksen kohteena ei siis ole mikään biologinen seikka, vaan käsitteellinen merkitysjärjestelmä.

4.5 Diversiteetti tekstien kautta objektivoituneena todellisuutena

Kun todellisuus instituutioitumisen kautta objektivoituu kollektiivisesti jaettavaksi ja merkitysvälitteiseksi sosiaaliseksi todellisuudeksi, on syytä kysyä, mikä on näin konstruoituneen todellisuuden olemassaolon tapa sekä miten se on ihmisten tiedettävissä ja tutkittavissa? Vastamiseen tarvitaan diskurssin ja tekstin käsitteitä sekä hermeneutiikan ideoita tulkinnasta. Esitän siten, että todellisuus, ja siten myös diversiteetti, objektivoituu teksteinä ja niiden merkitykset avautuvat ymmärtämisen ja tulkinnan kautta.

Diskurssin ja tekstin määritelmiä on useita. Tässä työssä mukana olevissa artikkeleissa olen käyttänyt Paul Ricoeurin (1976, 1991a) tapaa ymmärtää diskurssin ja tekstin välinen suhde. Se eroaa merkittävästi mm. monien diskursusanalytikkojen tavasta käyttää diskurssin käsitettä (vrt. Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 1999). Ricoeurille (1976, 1991a; Sintonen 1999) diskurssi merkitsee kielellistä tapahtumista. Tällöin diskurssin määritelmä on lähellä deSaussuren tunnetun kielijärjestelmän (*langue*) ja kielenkäytön (*parole*) erottelun *parole*. Diskurssi ei kuitenkaan ole vain puhuttua kielenkäyttöä, vaan kielen käsite ymmärretään laajasti. Siten erilaiset visuaaliset kielet, kuten kuvat tai vaikkapa pantomiimi, voidaan ymmärtää kielinä. Kielellisessä tapahtumisessa on laajasti ottaen kyse merkitysvälitteisestä toiminnasta, joka on ajallista ja tilallista.

Näin ymmärrettyinä diskurssilla ja kielijärjestelmällä on neljä eroa. Ensinnä, diskurssi on tämänhetkistä ja ajallista, kun kielijärjestelmän olemassaolo on virtuaalista ja ajatonta. Toiseksi, diskurssilla on subjekti, johon voidaan kohdistaa kysymys ”kuka puhuu?”. Kielijärjestelmä on subjektiton. Kolmanneksi, kielijärjestelmällä ei ole maailmaa, koska sen merkit viittaavat vain saman järjestelmän muihin merkkeihin. Diskurssi sen sijaan on itsereferentiaalista siten, että se viittaa johonkin maailmaan, jota se pyrkii selittämään, kuvaamaan tai representoimaan. Neljänneksi, kielen kommunikatiivinen toiminta, viestien välittäminen, tapahtuu diskurssissa. Kielijärjestelmän koodit vain tuottavat perustan kommunikaatiolle. Näin ollen diskurssi on kielen aktuaalinen elementti. Se antaa kielelle ajallisuuden ja tilanteisuuden, sekä materiaalisen olomuodon ääninä ja visuaalisina muotoina. Diskurssin ajallisuutta on syytä täsmentää siten, että ajallisuus ei tarkoita ajallista pysyvyyttä, vaan kielenkäytön tapahtumista ajassa. Tästä seuraa, että diskurssi katoaa ajan kulumisen myötä. (Ricoeur 1976, 1991a; Sintonen 1999)

Yllä kuvatulla tavalla määriteltynä diskurssien tutkimus olisi vaikeaa, koska diskurssit ovat ajallisesti katoavaisia. Diskurssi ilmaantuu ja katoaa, eli toisin kuin kielijärjestelmä se ’tapahtuu’. Tällöin kielenkäyttötilanteen jälkeen ei olisi enää mitään mitä tutkia. Kielenkäytön tulee saada ajallinen pysyvyys josakin muodossa, siis objektivoitua (vrt. Ricoeur 2005). Ricoeurin (1991a; kts. myös Geertz 1973) tapa ymmärtää teksti johtaa pois tästä umpikujasta: teksti on kirjoittamalla kiinnitetty (*inscription*) diskurssi. Toisin sanoen, myös teksti on diskurssia, mutta sen olomuoto muuttuu kirjoittamalla kiinnittämisen proses-

sissa. Kirjoittaminen ei tarkoita tässä yhteydessä samaa kuin arkikielessä, eli kielenkäytön siirtämistä materiaaliseen muotoon kirjaimiksi. Kirjoittaminen eli inskriptio tarkoittaa laaja-alaisemmin kaikkia toimia joilla kielenkäyttö muunnetaan ajallisesti pysyväksi. Siten esimerkiksi haastattelutilanteen taltiointi nauhalle tai tarinan kuvaaminen elokuvaksi on diskurssin kiinnittämistä tekstiksi. Näin määriteltynä teksti ei ole diskurssin vastakohta, vaan ajallisen pysyvyyden saavuttanut diskurssi.

Diskurssin kiinnittämisestä tekstiksi seuraa kolme seikkaa, joiden kautta kielen objektiivoutuminen voidaan ymmärtää. Ensinnä, puhujan subjektin asema on tekstissä erilainen kuin diskurssissa. Diskurssin merkitys ja puhujan merkitys ovat hyvin lähellä toisiaan, koska kielellisessä tilanteessa voidaan aina kysyä mitä puhuja tuolla tai tuolla lauseella tarkoittaa. Tekstin kohdalla puhujan intentio ei ole sama kuin tekstin merkitys, koska puhujan ja kuulijan välinen suhde muuttuu tekstin ja lukijan väliseksi suhteeksi. (Ricoeur 1991a; Sintonen 1999) Teksti voidaan siis lukea (tai esim. elokuva katsoa) täysin eri tilassa ja ajassa kuin se on tuotettu. Teksti on riippumaton sen tuottajan ja lukijan välisestä suhteesta, ja siten sitä voidaan pitää objektiivituneena todellisuutena. Tämä toteutuu myös diversiteetin osa-alueiden kohdalla: tietosanakirjaesimerkin tekstiin voidaan palata uudelleen ja uudelleen.

Toiseksi, diskurssin referenssi muuttuu kun se kiinnitetään tekstiksi. Diskurssin referenssinä toimii puhujalle ja kuulijalle yhteinen tilanne, jossa verbaalisten välineiden ohessa voidaan käyttää muita, ei-verbaalisia kielellisiä välineitä kuten ilmeitä ja eleitä. Diskurssin kiinnittäminen tekstiksi vapauttaa sen tilannesidonnaisuudesta, ja siten tekstin referenssinä on maailma. Tekstin ymmärtäminen tai tulkinta tapahtuu suhteessa moninaisesti merkityshorisontteihin ilman kielenkäytön tilanteisuuden rajoituksia. (Ricoeur 1991a; Sintonen 1999) Näin ollen voidaan sanoa, että esimerkiksi naisjohtajuus konstruoituu yhteiskunnallisesti objektiivisena todellisuutena monien erilaisten tekstien kautta, olipa kyse sitten vaikka median tuottamista naisjohtajuusmielikuvista, tutkimustiedosta tai kansanperinteeseen kiteytyneistä sukupuolijärjestelmistä.

Kolmanneksi, kommunikaation luonne muuttuu, kun diskurssi kiinnitetään tekstiksi. Diskurssi osoitetaan aina jollekin tai joillekin kuulijoille, jotka ovat läsnä ajallisesti ja tilallisesti. Tekstissä tämä yhteys katoaa, koska tekstin tekijä ei tiedä tai näe kuulijoitaan, eikä siten voi myöskään kontrolloida heitä. Tekstin lukija ei myöskään voi tietää tekstin tekijää eikä voi kommunikoida hänen kanssaan. Tekstin kohdalla keskustelukumppani on korkeintaan lukijan mielikuvituksen luoma hahmo tai tekstin sisäistekijä. (Ricoeur 1976, 1991a; Sintonen 1999) Tekstit ovat siis olemassa objektiivisena todellisuutena samaan tapaan kuin instituutioituneet toiminnot myös kontrollin suhteen. Tekstejä on vaikea kontrolloida yksilönä, koska niihin ei ole suoraa kommunikaatioyhteyttä ja koska teksti on ulkopuolinen suhteessa yksilöön.

Myös tämän väitöskirjan artikkeleissa tutkimus suuntautuu teksteihin, jotka on ymmärrettävä objektiivituneina todellisuuden osina. Artikkelissa 1 esitetty rodullistamisen prosessi havainnollistaa tätä näkökantaa. Rodullistamisen toisen vaiheen lisäominaisuuksien kautta tapahtuva ryhmittymien erotelu perustuu kulttuurisesti kulkeutuviin ja kollektiivisesti jaettuun represen-

taatioihin. Ne ilmenevät hyvin monentyyppisissä teksteissä, kuten esimerkiksi elokuvissa, kirjallisuudessa, mediassa, suullisessa perinteessä tai sanomalehdistössä. Representatiot ovat ajallisesti suhteellisen pysyviä tekstejä, jotka aktivoituvat monimuotoisissa kielenkäyttötilanteissa eli diskursseissa. On syytä huomata, että representaatioissa ilmenevät moraaliset, älylliset yms. piirteet eivät ole perustaltaan biologisia vaikka niin usein arkiajattelussa kuvitellaankin, eikä ihmisen biologia määrää hänen älyllisiä ominaisuuksiaan, saati että ne olisivat ryhmittymäkohtaisesti määräytyneitä.

4.6 Diversiteetti ja syrjivät käytännöt: teksteistä toimintaan

Tähän mennessä olen esittänyt, että instituutioituneet toimintakäytännöt ja tekstit muodostavat yhteiskunnallisen objektiivisen todellisuuden, jonka kautta maailma ilmenee ihmisille merkitysvälitteisesti niin yksilöllisesti kuin kollektiivisesti. Tämä herättää kysymyksen, voidaanko instituutioituneille toimintakäytännöille ja teksteille löytää yhteistä nimittäjää? Kummallekin on yhteistä, että ne ovat omilla kentillään sosiaalisia ilmiöitä ja siten osina objektivoitunutta todellisuutta. Niillä on siten omaehtoinen olemassaolo, joka ei palaudu yksilön tietoisuuteen eikä biologisiin vietteihin tai vaistoihin. Samoin kuin tekstin tulee myös toiminnan objektivoitua, jotta se voisi olla intention kohteena.

Toiminnan ymmärtämisen ehdot ovat oleellisia erityisesti silloin, kun on kyse diversiteetin eri osa-alueisiin liittyvistä syrjivistä käytännöistä sekä organisaation kehittämistä yleensäkin (artikkelit 1-4). Lähtökohtaisesti voidaan kysyä, miten jokin ideologinen merkitysjärjestelmä voidaan ymmärtää suhteessa itseensä liittyvään toimintaan, eli miten 'rotuun', etnisyyteen tai sukupuoleen liittyvät representaatiot voidaan tunnistaa toiminnan tasolla rasisistiksi, etnisesti syrjiviksi tai seksistisiksi? Toiminnan diversiteettiulottuvuuden tunnistaminen on erityisen keskeistä silloin, kun tavoitteena on kehittää organisaatiota syrjinnän vähentämiseksi tai ehkäisemiseksi.

Kysymystä voi lähestyä myös Ricoeurin (1991a, 1992) muotoileman toiminnan semantiikan kautta. Perusajatus on, että myös toiminta voidaan ymmärtää tekstinä. Toiminta ei silloin ole mitä tahansa tekemistä, kuten vaistojen ohjaamaa tiedostamatonta tai ärsyke-reaktio toimintaa, vaan merkityksellistä toimintaa. Ricoeurin tavassa ymmärtää merkityksellinen toiminta löytyy yhtäläisyyttä Berger & Luckmannin instituutioitumisen prosessiin. Merkityksellisen toiminnan tärkeys tai merkitys ulottuu yli sen alkuperäisen tapahtumisen hetken ja tilanteen. Kyse on samankaltaisesta ideasta kuin edellä kuvattu tekstin referenssin irrottautuminen diskurssin tilannesidonnisesta referenssistä. Merkityksellinen toiminta luo merkityksiä, jotka voivat toteutua tai aktivoitua muissakin tilanteissa kuin vain alkuperäisessä ja alkuperäisten yksilötoimijoiden toteuttamana. Näin on laita myös instituutioitumisessa, jossa jokin toimintatapa erkaantuu tai yleistyy sen alkuperäisestä tilanteesta ja muuttuu toistuvaksi sosiaaliseksi käytännöksi.

Toiminnan kiinnittyminen tekstiksi edellyttää samankaltaisia seikkoja kuin diskurssin kiinnittyminen tekstiksi. Lähtökohta on, että samoin kuin teksti irtaantuu tekijästään, toiminta irtaantuu alkuperäisestä toimijastaan tai agentistaan. Tällainen toiminnan autonomisoituminen tuo toiminnalle sosiaalisen ulottuvuuden. Sosiaalista toiminta taas on silloin, kun sen voi toistuvasti suorittaa useampi toimija eri tilanteissa ja toiminnalla voi olla tarkoittamattomia seurauksia. Alkuperäinen toimija on kiinni toiminnassa samaan tapaan kuin puhuja diskurssissa, mutta tekstiksi kiinnittäminen irtaannuttaa kummatkin alkuperäisyydestään. (Ricoeur 1991a, 1992)

On syytä huomata, että se mikä toiminnasta kiinnittyy on sen merkitys. Eri aikoina ja paikoissa suoritettut toiminnat voidaan ymmärtää samoiksi silloin kun niiden merkitys on sama. (Ricoeur 1991a, 1992) Esimerkiksi käden nostaminen koululuokassa merkitsee viittaamista riippumatta missä koulussa tai milloin se tapahtuu. Viittaaminen on siten instituutioitunutta eli tekstiksi kiinnittynyttä toimintaa. Toki tämänkin toiminnan yleisyydellä on rajoituksensa. Samaa toimintaa voidaan tulkita eri tavoin tilanteesta ja kontekstista riippuen. Kuitenkin toimintaan sedimentoituu inskription tai instituutioitumisen myötä merkityksiä, joiden muutos on hidasta ja joita on tapana tulkita samalla tavalla tiettyjen kollektiivien piirissä. Ilman tätä ominaisuutta maailmamme olisi satumanvarainen ja käsittämätön. Toimintojen merkitysten samuuteen pohjautuu myös se, että esimerkiksi diversiteettiin perustuva syrjintä kaikissa yksittäisissä rekrytointitilanteissa voidaan tunnistaa samaksi syrjinnän muodoksi.

Merkityksellisen toiminnan ymmärtäminen tekstiksi on keskeistä diversiteetin dynamiikan ymmärtämisessä. Artikkelissa 2 esitetyssä diversiteetin ympyrämallissa sen keskiössä ovat syrjivät käytännöt (discriminatory practices), joihin diversiteetin eri osa-alueita koskevat representaatiot voivat johtaa. Ajatuksena on, että erilaiset syrjivät käytännöt, jotka ovat toimintaa, voidaan ymmärtää diversiteettiin liittyviksi koska niihin on kiinnittynyt kulttuurista ja kollektiivista ymmärrystä, jota representaatiot jäsentävät. Samalla näiden käytäntöjen merkitykset ovat objektivoituneita ja instituutioituneita. Esimerkiksi, sukupuoleen perustuva syrjintä henkilöstön rekrytoinnissa tai urakehityksessä perustuu representaatioiden tuottamiin uskomuksiin vaikkapa naisten miehiä heikommasta kyvystä rationaaliseen ajatteluun. Syrjivä toiminta näissä tilanteissa on siis kulttuurisesti merkityskoodattua, ei ainutkertaista, vaan tietyn ajallisesti suhteellisen pysyvän merkityskoodin toistoa kyseisessä tilanteessa. Olipa kyse seksismistä, rasismista tai mistä tahansa diversiteettiin liittyvästä syrjinnästä, on kriittisen tutkimuksen kannalta oleellista, että syrjivä käytäntö merkityksekkäänä ja insituutioituneena toimintana voidaan ymmärtää samalla tavoin kuin representaatiot.

Työni kytkös hermeneutiikkaan tulee ilmeiseksi tässä kohdin. Kun sekä Berger & Luckmannilainen toiminnan instituutioituminen että Ricoeurilta tuleva diskurssin kiinnittyminen ajallisesti pysyvämpään muotoon yhdistyvät tekstin käsitteen kautta, herää kysymys näiden tekstien ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Voidaan hyvällä syyllä sanoa, että hermeneutiikan ydinkysymykset ovat liittyneet tekstien ymmärtämiseen ja tulkintaan (Gadamer 2004; Oesch 2005; Ricoeur 1991a; Tontti 2005).

Hermeneutiikan synnyn ajallinen paikantaminen riippuu näkökulmasta. Se voidaan paikantaa antiikkiin silloin kun kyse on erilaisten pyhien tekstien selittämisen ja maallikoille välittämisen taidosta. Hermes, Kreikan jumalten sanansaattaja, nimenomaan välitti jumalten viestejä ihmisille. Antiikissa tekstien selittäminen ja tulkitseminen nähtiin kuitenkin taitona, ei systemaattisena tieteellisenä toimintana. Siten tieteellisen hermeneutiikan synty voidaan ajoittaa 1500-luvulle, jolloin siitä alettiin systemaattisemmin kehittää välinettä protestanttien kritiikkiin katolisen kirkon oppeja vastaan. Toisaalta modernien luonnontieteiden kehittyminen 1600 ja 1700-luvuilta alkaen asetti ne vastakkain hengentieteiden kanssa, joiden tiedolliseksi perustaksi hermeneutiikkaa tarvittiin uudella tavalla. Samalla hermeneutiikan erityisistä alueista, Raamatun ja klassisten kielten tulkinnasta sekä juridiikasta, alettiin löytää näitä kaikkia yhdistäviä teemoja. Näin syntyi yleinen hermeneutiikka. (Gadamer 2004; Oesch 2005).

Hermeneutiikan historiaa ei ole tässä yhteydessä syytä käydä läpi tämän enempää, mutta perinteisestä hermeneutiikasta on kuitenkin syytä nostaa esiin eräs tulkintaa koskeva kehitysaskel. Menneinä vuosisatoina hermeneutiikan tehtävänä nähtiin yleensä tekstin tekijän mielen etsiminen tekstistä: mitä tekijä tekstillään haluaa sanoa? Tämä tehtävä on osoittautunut ongelmalliseksi siksi, että tekstistä ei voi päätellä sen tekijän tietoisuuden sisältöä, eikä lausujan ilmaisulleen antama subjektiivinen mieli koskaan kohtaa täysin lausuman tulkitsijan sille antamaa mieltä. Kuten yllä on jo mainittu, teksti objektivoituessaan irtaantuu tekijästään sitten, että tekstin merkityksen palauttaminen sen tekijän merkitykseen on mahdotonta. (Gadamer 2004; Oesch 2005; Ricoeur 1991a; Schütz 2007 [1932]; Sintonen 1999).

Jos tekstistä ei voi tulkita sen tekijän merkityksiä, niin mitä siitä sitten tulkitaan ja miten? Ricoeur (1991b) on todennut, että teksti täydellistyy vasta lukemisen aktissa. Mikään teksti ei siis ole itseriittäinen tai täydellinen siten, että se sisältäisi kaikki sen ymmärtämiseen tarvittavat elementit. Kun teksti tulee luetuksi, sen luoma maailma yhdistyy lukijan maailmaan. Näin ollen tekstin tulkintaa voidaan pitää tapahtumisena, jossa tekstin merkityshorisontit sulautuvat lukijan merkityshorisontteihin. Lukijan merkityshorisontit sisältävät erilaisia ennako-odotuksia tai esiyymmärrystä, joiden perustalta tekstiä ymmärretään. Siten tulkinta perustuu myös ajalliseen ulottuvuuteen: merkityshorisontit ovat sidoksissa menneisiin merkityshorisontteihin, jotka ovat myös läsnä tulkintatilanteessa. Samalla tulkinta on aina ajallista tapahtumista. (Gadamer 2004; Ricoeur 1991b).

Hermeneuttinen kehä havainnollistaa hermeneutiikkaan kuuluvaa tulkinnan ideaa. Tulkinta ja ymmärtäminen perustuvat tekstin osien ja kokonaisuuden väliseen vastavuoroiseen liikkeeseen. Mitään kokonaisuutta ei siis voi tulkita tai ymmärtää ilman sen osia ja päinvastoin. Myöskään mikään kokonaisuus ei ole olemassa ennalta annettuna, vaan se konstituoituu osien tulkinnan kautta. Näin tulkinta muodostaa kehämäisen ja jatkuvan prosessin, jossa aikaisemmat tulkinnat vaikuttavat uusiin tulkintoihin ja ohjaavat uutta päättelyä. Kehään pääsy eli tekstin tulkinnan aloittaminen edellyttää tulkitsijalta jonkinlaista ennako-odotusta tai esiyymmärrystä, joka taas uudistuu uusien tulkinto-

jen myötä ja ohjaa tulevien tulkintojen tekoa. (Gadamer 2004, Tontti 2005) Näin ollen tulkinta ei ole niinkään merkitysten löytämistä tekstistä kuin merkitysten sijoittamista tekstiin.

Tässä merkityksessä esimerkiksi rasismin tai seksismin tunnistaminen perustuu tulkintaan (artikkelit 1 ja 2). Jotta jokin yksittäinen teksti, joka siis voi olla kielellistä tai toiminnallista, voidaan tunnistaa vaikka rasistiseksi, se tulee tulkita suhteessa muihin rasistisiin teksteihin. Tämä on mahdollista vain, jos teksteillä on ajallinen ulottuvuus ja ne ovat instituutioituneita. Toisin sanoen, tekstin tulkinta ja ymmärtäminen on tekstin itsensä ja muiden merkityshorisonttien jatkuvaa vuorottelua. Instituutioituneet tekstit konstituivat esiyemmärryksen, jonka pohjalta jotakin tiettyä tekstiä voidaan tulkita. Siten tietosanakirjaesimerkin representaatio voi toimia esiyemmärryksenä muille samankaltaisille teksteille. Edelleen, kun kyseinen representaatio tulee tulkituksi suhteessa muihin teksteihin, syntyy uutta ymmärrystä. Tämä liike ja erilaisten merkityshorisonttien olemassaolo mahdollistaa myös erilaiset vaihtoehdot tulkinnat ja jopa vastarinnan, ja on siten keskeinen elementti syrjivien representaatioiden ja käytäntöjen vähentämisessä sekä eri henkilöstöryhmien osallistamisessa organisaatioissa (artikkelit 2, 3 ja 4).

4.7 Diversiteetti ja yksilö

Berger & Luckmannin (1994 [1966]) esittämästä kolmikohtaisesta konstruktio- nismista on jäljellä vielä objektiivisen todellisuuden takaisin kytkeytyminen subjektiiviseksi todellisuudeksi. Tämä takaisinkytkentä täydellistää ihmisen ja maailman vuorovaikutuksellisuuden sikäli, että myös maailmalla on vaikutuksia ihmisen tapaan ymmärtää todellisuuttaan. Ihmisen maailmassa ja yhteis- kunnassa oleminen perustuu ulkoistumisen eli objektivaation ja sisäistymisen jatkuvaan dialektiikkaan. Ihmisellä ei ole syntyessään yhteiskuntaa valmiina vaan sen jäseneksi ja osalliseksi tullaan ja opitaan sosialisaaation kautta. Tähän tarvitaan objektivoituneen todellisuuden sisäistämistä.

Objektivoituneen todellisuuden sisäistäminen johtaa olemiseen jossa yksilö kokee elämänsä merkityksellisenä. Hän kykenee merkitysvälitteiseen kommunikaatioon kanssaihmistensä kanssa ymmärtämällä kollektiivisesti jaetu- tuja merkityskoodeja. Ymmärtäminen ei kuitenkaan edellytä, että ihmisten vä- lillä vallitsisi yksimielisyys asioiden merkityksistä eikä vääriä tulkintoja tulisi. Itse asiassa kahden subjektin välinen dialogi on perustaltaan ristiriitaista, koska dialogissa esitetyt kannat ovat vastakkaisia ja asettuvat toistensa kilpailijoiksi (Tontti 2005).

Berger & Luckmannin (1994 [1966]) tavalla käsitetyistä todellisuuden si- säistämisestä voidaan johtaa myös yksilöllisen identiteetin perusta. Ihmisen identiteetti, ymmärrettyä yksilön käsitykseksi omasta itsestään eli itseymmär- rykseksi, syntyy vuorovaikutuksessa merkityksellisiin toisiin (significant ot- hers). Ihminen siis peilaa itseään suhteessa itselleen merkityksellisiin kanssaih-

misiin ja muodostaa tässä prosessissa jatkuvasti itseymmärrystään. Tätä merkitysvälitteistä vuorovaikutusta ei kuitenkaan ole syytä rajata vain yksilöiden välillä tapahtuvaan kommunikaatioon, vaan myös yhteiskunnan instituutiot peilautuvat suhteessa identiteetin muotoutumiseen (kts. esim. Denzin 1992; Goffman 1959). Koska kyseessä on merkitysvälitteinen prosessi, edellyttää identiteettien kautta luotavan todellisuuden ylläpito kielenkäyttöä. Samaan tapaan kuin todellisuuden objektivoitumisen kohdalla on esitetty, myös subjektiivisen todellisuuden tuottaminen edellyttää kielen objektivoitumista maailmaksi, jossa merkityksiä välitetään ja kommunikoidaan.

4.8 Diversiteetin ajallisuus

Tiedonsosiologian kehittymisessä 1800-luvun ja 1900-luvun alun Saksassa on toinenkin mielenkiintoinen kytkentä omaan tutkimukseeni. Tiedonsosiologian eräänä taustavaikutteena on ollut saksalainen historiantutkimus ja historismiksi kutsuttu näkemys (Berger & Luckmann 1994 [1966]; Varto 2005). Historismilla tarkoitetaan sitä, että kunkin aikakauden tapahtumia ja elämisen tapoja eivät määrää historian lait tai päämäärät, vaan kutakin aikakautta tulisi ymmärtää ajan oman luonteen kautta. Näin ymmärrettynä historismin yhteys konstruktionismiin sen edeltäjänä on siinä, että se tuo näkyviin erilaisten todellisuuskäsitteiden suhteellisuuden. Jos kukin historiallinen tapahtuma on ymmärrettävä sen omista ajallisista ja yhteiskunnallisista lähtökohdista käsin, tarkoittaa se myös sitä, että sosiaalisella todellisuudella ei ole yhtä ja yhtenäistä lähdettä tai alkuperää, vaan se tuotetaan aina jossakin ajallisessa kontekstissa.

Historismilla ei tarkoiteta menneisyyden ihmisten tietoisuuteen tai elämäntilanteisiin palaamista yksi yhteen. Pikemminkin kyse on menneisyyden osallisuudesta nykyhetkessä olemisessa. Emme voi irtaantua menneisyydestä, koska se on aina läsnä myös nykyajassa traditioiden muodossa. Myös tulkitsemiseen liittyy jo-edeltä -rakenne ennakkokäsitysten tai esiymmärryksen muodossa, joka sulauttaa historian merkitysrakenteet nykypäivän tulkitsemisen ehtoihin. (Gadamer 2004; Tontti 2005) Instituutioituneet toiminnat ja diskurssit teksteinä voidaan nähdä traditioina, jotka välittävät menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuudenkin välillä.

Myöskään minkään diversiteetin osa-alueen ideologinen sisältö tai sen toiminnalliset käytännöt eivät ole olemassa ikuisesti tai essentialistisesti. Ne ovat syntyneet jossakin tietyissä historiallisissa tilanteissa ja määrittyvät aina oman aikansa historiallisista konteksteista käsin. Siten ne ovat myös muuntuvia ja muutettavissa olevia. Diversiteetin ideoiden ja toiminnallisten käytäntöjen muunnettavuus ja kontekstuaalisuus on keskeinen elementti kolmannessa artikkelissa, kun käsittelemme kriittistä oppimisteoriaa. Diversiteettiin liittyviä representaatioita voidaan siis uudelleentulkita eri aikakausina, ja siten aikaisemmin esitetty tietosanakirjaesimerkkikin pitää ymmärtää omaa aikaansa vasten. Tämä ei kuitenkaan tee tyhjäksi kriittistä näkökulmaa historiallisiin rep-

resentaatioihin ja teksteihin. Päinvastoin, menneisyydestä kumpuaviin käsitykseen on mahdollista puuttua organisaation kehittämisen yhteydessä (artikkeli 3).

Edellä kuvatun kaltainen käsitys konstruktionismista ja hermeneutiikasta on työlleni oleellinen, koska se antaa perustan puhua diversiteettiin ja narratiivisuuteen liittyvistä elementeistä. Kuten työhöni kuuluvista artikkeleista tulee esiin, olen käsitellyt diversiteetin eri osa-alueita, kuten sukupuolta naisjohtajuuden yhteydessä sekä etnisyyttä rasismien yhteydessä, nimenomaan konstruktiona. Ilmiöinä ne ovat yhteiskunnallisia ja sosiaalisia merkitysrakenteita, eivätkä biologian tuottamia essentialistisia realistisen ontologian mukaisesti ole massa olevia olioita. Sosiaalisesti tuotettavina konstruktiona ne ovat myös historiallisia. Ne ovat syntyneet tiettyinä aikakausina ja ovat edelleenkin muutoksen alaisia. Esimerkiksi modernin rasismien synty voidaan ajoittaa muutaman sadan vuoden taakse aikaan, jolloin nykypäivänä virheelliseksi todetut 'rotu'-teoriat yleistyivät länsimaisessa tieteessä (Goldberg 1993; Jenkins 1997; Lévi-Strauss 2004; Mac an Ghail 1999; Miles 1994, 1993; Rattansi 1994). Toisaalta rasismi saa uusia muotoja nykypäivänä ja tulevaisuudessakin. Ajallisuudessa on näin ollen kyse traditioiden vaikutuksesta nykypäivän ymmärtämiseen ja tulkintoihin.

4.9 Emansipaatio ja narratiivisuus

Eräs merkittävä seikka konstruktionistisessa lähestymistavassa diversiteettiin on monien todellisuuksien kamppailu vallasta. Erilaiset kollektiiviset identiteetit politisoituvat yhteiskunnallisissa merkittyvälitteisissä käytännöissä. Esimerkiksi naisjohtajuuteen liittyvät monimuotoiset identiteetit muodostavat merkityskamppailujen kentän, jossa määritellään naisten yleistä sopivuutta johtajiksi. Tämänkaltainen identiteettikamppailu on tällä hetkellä meneillään Suomessa naispappeuskysymyksessä. Vaikka identiteettikamppailut käydäänkin nykyhetkessä vallitsevien todellisuuskäsitysten välillä, on niilläkin kytkentä historiaan. Historismin keskeisen filosofin, Diltheyn (kts. Varto 2005), mukaisesti historia antaa eri ihmisryhmille tulkintakehikon, jonka kautta elämää ja sen tapahtumia voidaan ymmärtää. Näin ollen erilaisen historian omaavat ryhmät omaavat erilaisen maailmankuvan. Tämä on johtanut identiteettiä koskeviin kamppailuihin ja konflikteihin myös diversiteetin yhteydessä.

Konstruktionismi ja narratiivisuus kytkeytyvät siten, että narratiivisuus ja kertomukset ovat tekstejä ja konstruktiona jo itsessään. Kertomus, olipa se missä muodossa tahansa, on objektivoitunutta merkitystodellisuutta. Vaikka kertomusta ja reseptio tapahtuvatkin diskurssissa, eli ajallisesti ja tilallisesti, kertomuksilla on ajallisesti pysyvä muoto. Siten teksteinä niihin voidaan palata uudelleen erilaisissa tilanteissa. Samoin teksteiksi ymmärrettyinä kertomusten välitön suhde tekijäänsä tai sepittäjäänsä on hämärtynyt ja niiden kommunikatiivinen ominaisuus on muuntunut yksilöiden välisestä kielellisestä tapahtumisesta kollektiiviseksi sikäli, että periaatteessa kuka tahansa voi niitä vastaanot-

taa. Esimerkkinä voi mainita edelleen kertomuksen Lauri Rapalasta veistämässä ensimmäistä puista vaappuaan. Kertomus on kiinnittynyt ja sedimentoitunut osaksi Rapala Oy:n kirjallista historiaa, organisaatioidentiteettiä ja markkinointistrategiaa.

Kertomusten mahdollisuus toimia inhimillistä olemista koskevan ymmärryksen ja tulkinnan kohteina sekä kyky välittää tietoa ja luoda ymmärrystä perustuu niiden asemaan kolmen merkityssuhteen välittäjänä (artikkeli 4; Ricoeur 1991b). Ensinnä, kertomukset välittävät ihmisen ja maailman välillä. Tällöin kyse on maailmasta saatavasta tiedosta jonka pohjalta maailmankuvat syntyvät. Kertomuksellinen ymmärrys maailmasta on myös referentiaalista, eli se viittaa maailmaan todellisuutena. Esimerkiksi organisaation tasolla kysytään millainen sen maailma on, sekä miten ja millaista tietoa ja ymmärrystä organisaatio saa toimintaympäristöstään. Toiseksi, kertomukset välittävät ihmisen ja toisen ihmisen välillä, jolloin kyse on kommunikaatiosta. Esimerkiksi organisaation jäsenten ja sen sidosryhmien välillä tapahtuva virallinen ja epävirallinen viestintä ja tiedonkulku tapahtuu pitkälti kertomusten kautta. Kolmanneksi, kertomukset välittävät ihmisen ja hänen itsensä välillä. Tässä on kyse itseymmärryksen synnystä ja prosessoinnista. Organisaatioiden yhteydessä voidaan sanoa, että myös organisaatioiden käsitys itsestään, organisaatioidentiteetti, on kertomuksien kautta välittyvää. Väitöskirjan neljäs artikkeli keskittyy näihin kysymyksiin organisaation arvojen ja strategian kautta.

4.10 Konstruktionistinen diversiteetti ja objektivoituneen maailman muutos

Miksi tällainen tiedonsosiologinen tarkastelu on oleellinen työni yhteydessä? Siksi, että kaikissa artikkeleissa on eräänlaisena pohjavireenä ontologinen käsitys, että maailma tai todellisuus ei ole olemassa ihmisille annettuna (geeneissä tai jonkinlaisen psykologisen tietoisuuden syvimmissä kerroksissa), vaan se syntyy monimutkaisissa sosiaalisissa neuvotteluissa ja kulkeutuu kulttuurin välittämänä sukupolvelta toiselle. Nämä todellisuuskäsitykset eivät myöskään ole ikuisia, vaan historiallisia. Historiallisuudella tarkoitan, että ne muuntuvat ajassa ja niitä voidaan jopa muunnella tai manipuloida johonkin rajaan saakka tietoisestikin. Niissä kiteytyy jotakin omaan aikaansa oleellisesti kuuluvaa ymmärrystä ja tämä ymmärrys määrittää tapoja joilla aikalaiset todellisuuttaan ja maailmaansa tulkitsevat.

Diversiteetin ontologisen ja epistemologisen tarkastelun pohjalta voidaan ottaa kantaa tutkimuksen metakysymykseen, onko maailma muuttunut vai sen tarkastelukulma, jotta diversiteetti on noussut keskeiseksi ilmiöksi niin yhteiskunnallisesti kuin organisaatioissakin. Kyse on molemmista. Toisaalta yhteiskuntien ja organisaatioiden merkitysmaailmat ovat muuttuneet siten, että rasismiin, etnisyyteen ja sukupuoleen liittyvät seikat ovat problematisoituneet. Maailman muutosta ei tule tässä ymmärtää realistisesti, vaan kyse on objekti-

voituneen todellisuuden muutoksista. Vaikka muutosten taustalla ovat modernin maailman muuttoliikkeet, joista on seurannut yhteiskuntien ja organisaatioiden heterogeenistuminen, on heterogeenistuminen tapahtunut nimenomaan merkitysten tasolla. Esimerkiksi naisten tulo johtajiksi ei ole niinkään ollut biologiaperustainen prosessi, vaan organisaatioissa tapahtunut sosiaalinen muutos. Se on ollut haaste organisaatioiden sukupuolijärjestelmille, eli sille merkitysmaailmalle, jossa sukupuoleen liittyviä diskursiivisia valtasuhteita määritellään sosiaalisissa neuvotteluissa.

Toisaalta konstruktionistinen tarkastelukulma on avannut uudenlaisia mahdollisuuksia diversiteetin tarkastelulle. Se on tehnyt näkyväksi diversiteetin osa-alueita sosiaalisina merkitysjärjestelminä, ja siten luonut ymmärtämisen välineitä diversiteettiongelmista koituville syrjinnän muodoille. Esimerkiksi sukupuolen moninaisuuden ja monitulkintaisuuden tarkastelu työyhteisöissä ja johtamisen kontekstissa on mahdollistunut konstruktionistisen näkökulman kautta. Naisjohtajuus ei ole yksi ja yhtenäinen ilmiö, vaan tilanteisesti vaihtelevien diskursiivisten vallankäytön muotojen risteyspaikka.

Lopuksi on syytä huomauttaa konstruktionismin rajoituksista. Ontologisesti konstruktionismi tulee nähdä yhtenä mahdollisena vaihtoehtona tutkimuksen lähtökohdaksi, joka suuntaa tutkimuksen kysymysten asettelua tiettyyn suuntaan. Konstruktionismi sisältää myös sisäisiä rajoitteita (Heiskala 2000). Yhteiskunnallista todellisuutta ei voi mielivaltaisesti keksiä, koska se on monin osin jo annettua edeltäkäsän, siis historian vaikutuksen alaista. Konstruktionismi ei tarkoita myöskään toimijoiden täydellistä vapautta: ulkoisina pakkoina toimijoille näyttäytyviä realiteetteja on olemassa. Lopultakaan kaikki konstruktiot ja niiden seuraukset eivät ole tiedostettuja tai tarkoitettuja.

5 POSTMODERNISMI: OSALLISUUS YHTEISKUNNASSA JA ORGANISAATIOISSA

Postmodernismi on toinen laajempi konteksti, joka kytkee tämän työn artikkeleita yhteen. Postmodernin olemuksesta on käyty keskustelua niin filosofian, yhteiskuntatieteiden kuin taloustieteidenkin parissa. Olen ottanut tarkasteluun laajoista keskusteluista muutaman teeman, jotka luonnehtivat diversiteettikysymyksiä ja narratiivisuutta. Tällöin kyseeseen tulevat ensi sijassa ns. suurten kertomusten hajoaminen maailmanselityksinä, postmodernistinen identiteettikeskustelu sekä narratiivisuuden ja identiteettien kytkennät. Ensin mainittu ilmiö luo ymmärrystä siihen, miksi postmodernismin myötä yhteiskunnan fragmentoitumisen ja konfliktoitumisen teemat ovat nousseet oleellisiksi nimenomaan kielellisinä ilmiöinä. Näiden teemojen kautta myös diversiteettikysymykset ovat saaneet huomiota niin yhteiskunnan kuin organisaatioidenkin tasoilla. Jos siis yhteiskunnallinen ja organisaatioiden todellisuus konstruoituu kielellisten merkitysneuvottelujen kautta, eli diskursiivisesti, muodostuu etnisyydestä, sukupuolesta ja muista diversiteetin osa-alueista myös konfliktien kenttiä. Ei ole merkityksetöntä kenellä tai millä instituutiotoimijalla on valta esimerkiksi määrittää sukupuoleen liittyviä toimia organisaatiossa.

Postmodernilla on yleisesti viitattu yhteiskunnalliseen tilaan, jossa modernin ajan vaikutukset ja elämänmuodot ovat syrjäytyneet uudenlaisten vaikutusten alta. Kirjaimellisestikin postmoderni voidaan kääntää jälkimoderniksi. Modernin ajan piirteinä on pidetty mm. uskoa teknologian jatkuvan kehittymisen myötä tapahtuvaan elämänlaadun paranemiseen. Luontoa ja yhteiskuntaa koskevan kasvavan tiedon on ajateltu lisäävän näiden hallintaa ja paremman hallinnan taas johtavan parempaan elämänlaatuun. Samoin modernin ajan tunnusmerkkinä on ollut modernien, joka on usein ymmärretty merkityksessä länsimaisten, instituutioiden leviämiseen kaikkialle maailmaan. Nämä instituutiot ovat toimineet politiikan, koulutuksen, teollisuuden, kaupan, asiantuntijuuden, yhteiskuntapolitiikan yms. aloilla. (Beck 1995; Giddens 1995)

Organisaatioteoriassa modernismiin liittyivät systeemitieteelliset näemykset organisaatiosta, samoin käsitys organisaatioiden toiminnan rationaali-

sesta luonteesta. Modernin organisaation piirteinä tai ominaisuuksina on pidetty keskitettyä ja hierarkkista johtamista ja rakennetta, keskitettyä ja sääntöperustaista kontrollimekanismia sekä toimintojen tai funktioiden selkeää osittamista ja differentiaatiota. (Child 2005; Hatch 1997) Diversiteettikysymykset ovat olleet joko taka-alalla tai jopa näkymättömissä kokonaan johtuen modernin organisaatiokäsityksen homogeenisuudesta. Modernin ajan ajattelulle oli tyyppillistä, että diversiteetin osa-alueiden, erityisesti etnisyyden, merkityksen uskottiin katoavan modernisaation myötä (Bell 1975; Sintonen 1999). Näin ei kuitenkaan ole käynyt. Etnisyydellä ja diversiteetillä yleensä on edelleenkin suuri merkitys postmoderneissa yhteiskunnissa ja organisaatioissa. Erityisesti identiteettiin liittyneet kysymykset ovat nousseet esiin postmodernin myötä. Voi väittää, että diversiteetin merkitys on pikemminkin lisääntynyt kuin vähentynyt menneinä vuosikymmeninä (artikkelit 1-3).

Organisaatioteorian kohdalla postmodernismi liittyy kielen ja merkitysvälitteisyyden tuloon tutkimuksen keskiöön. Kyse ei ole pelkästään siitä, että organisaatioissa tapahtuu viestintää kielen välityksellä, vaan organisaatiot itsessään on alettu nähdä diskursiivisina. Tästä on seurannut organisaatioiden hajakeskittyneisyys siten, että niitä ei enää nähty eheinä rationaalisuuteen perustuvina sosiaalisina järjestelminä, vaan fragmentoituneina ja alati muuntuvina merkityskenttinä tai teksteinä. (Bouwen & Hovelynck 2006; Broekstra 1998; Brown & Humphreys 2006; Gergen & Thatchenkery 2006; Hatch 1997; Phillips & Lawrence & Hardy 2002; Weick & Sutcliffe & Obstfeld 2005; Woodilla 1998)

Postmoderni organisaatiokäsitys pohjautuu pitkälti konstruktionistisiin ideoihin. Organisaatioiden todellisuuden ei katsota olevan kaikille sama, koska se riippuu näkökulmasta. Samalla organisaatioista muodostuu monimuotoisten merkitysneuvottelujen ja -kamppailujen kenttiä. Keskeistä on, että kentät ovat kielellisesti välittyneitä, eli organisaatiokäsitysten muunnelmien, epätasapainon ja epäyhtenäisyyden agentteina ovat kielen mekanismit: metaforat, metonymiat sekä kertomukset eri lajityyppineen, kuten myytit. Hyvä esimerkki tällaisesta kieleen perustuvasta muuntelusta on Gareth Morganin (1986) tutkimus, jonka keskeinen idea on, että käsityksemme ja mielikuvamme organisaatiosta muuttuvat riippuen metaforista, joita käytämme organisaatiota määrittäessämme ja ymmärtäessämme. Myös diversiteetin kohdalla sen osa-alueita koskevat diskursiiviset ilmaisut, kuten metaforat ja kertomukset, määrittävät kenttää jossa merkitysneuvotteluja käydään (artikkelit 2-4).

5.1 Diversiteetti ja suuret kertomukset

Jean-Francois Lyotardin (1985) pohdinnat tiedon asemasta yhteiskunnassa ja tieteessä valaisevat postmoderniuden ja kertomusten välistä suhdetta. Tässä kohtaa kertomuksilla voi katsoa olevan samanlainen tehtävä tiedon ja ymmärtämisen välittäjinä kuin yllä mainituilla metaforilla. Lyotard lähtee liikkeelle siitä, että moderni tiede on vastustanut kertomuksia ja pitänyt niitä tieteen et-

simän totuuden vastakohtana, mielikuvituksen tuottamina satuina ja taruina. Tehdessään eroa kertomusten välittämään 'kansantietoon' moderni tiede on kuitenkin joutunut legitimoimaan asemansa nojaamalla sellaisiin yleisiin periaatteisiin, joita Lyotard kutsuu suuriksi kertomuksiksi. Esimerkkeinä modernin tieteen suurista kertomuksista Lyotard mainitsee Durkheimin ja sittemmin 1950-luvulla Talcott Personsin edelleen kehittelemän funktionalismin, jossa yhteiskunta nähtiin totaliteettina ja järjestelmänä, jonka kaikki osat liittyivät organisaatioon toisiinsa, sekä Karl Marxin ja Max Weberin ideoista kehkeytyneen konfliktinäkömyksen. Tämän mukaan yhteiskunnallista toimintaa luonnehtivat eri osapuolien, kuten yhteiskuntaluokkien, väliset sovittamattomat eturistiriidat, jotka konfliktoiduvat yhteiskunnallisissa käytännöissä. Funktionalismilla ja konfliktinäkömyksellä on ollut jalansijaa taloustieteessä, mutta myös monimuotoiset teorit varallisuuden kasvusta ovat toimineet taloustieteiden legitimoinnin välineinä.

Lyotardille (1985) postmoderni merkitsee yhteiskunnallista tietoa legitimoineiden suurten kertomusten merkityksen heikkenemistä ja epäluuloa niiden selittävään voimaan. Tämän legitimaation hajaannuksen agenttina on tiedon hallinnan fragmentoituminen. Tiedon siirtoon ja 'omistussuhteisiin' vaikuttava teknologinen kehitys on hajauttanut tiedon hallintaa pois perinteisiltä valtioilta ja keskushallinnoilta, ja tehnyt siitä jonkinlaisen markkinahyödykkeen. Valtiot poliittisine ja hallinnollisine koneistoinneen (kuten suuret periteiset yrityksetkään) eivät siten enää kykene määräämään ja määrittämään mikä on oikea tieto, vaan määrittelyvalta on hajautunut.

Tällaisen postmodernin kehityksen myötä myös pienyhteisöt ja yksilöt ovat tulleet aseisiin, joita voi kutsua tiedon solmukohdiksi. Yhteisöjen ja yksilöiden kautta kulkee viestejä, joihin niiden tai hänen on mahdollista vaikuttaa riippumatta omasta yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta asemastaan. Toisin sanoen, pienyhteisöistä ja yksilöistä on tullut osallisia kielipeleihin, joissa määrittellään identiteettejä, yhteiskunnallisia asemia ja valtasuhteita. Sama tilanne lienee myös organisaatioissa, joissa erilaisten ryhmittymien, perustuivatpa ne työtehtäviin, etnisyyteen, kansallisuuteen, ikään tai sukupuoleen, osallisuus organisaation merkitystodellisuuden tuottamiseen on lisääntynyt (artikkelit 1, 2 ja 3). Tämän mahdollisuuden on avannut suurten kertomusten legitimoivan voiman väistyminen pienempien kertomusten, joita siis moderni tiede piti totuuden vastakohtana, välittävän tiedon edeltä. Toisin sanoen, kielen ja pienten kertomusten kautta tapahtuva ja toteutuva merkitysvälitteinen todellisuuden konstruointi mahdollistaa monimuotoisten ryhmittymien osallisuuden niin yhteiskunnassa kuin organisaatioissakin. Tätä osallistumismahdollisuutta voidaan käyttää sekä diversiteettiin perustuvan syrjinnän ehkäisyssä (artikkelit 2 ja 3) että henkilöstön osallistamisessa organisaation toimintaan (artikkeli 4).

Diversiteetin osa-alueisiin liittyviä kertomuksia voi pitää pieninä kertomuksina, joiden merkitys todellisuuden määrittäjinä on kasvanut. Suuret kertomukset, jotka ovat luonteeltaan homogenisoivia, eivät ole juurikaan huomioineet diversiteettikysymyksiä. Olipa kyse teollistumisesta tai funktionalismista suurina kertomuksina, etnisyys, sukupuoli ja muut diversiteetin osa-alueet ei-

vät ole olleet niissä yhteiskunnallista muutosta selittävinä tekijöinä. Pienten kertomusten kaltainen lähivaikuttaminen on vasta avannut mahdollisuuden monimuotoisten diversiteetidiskurssien esiintulolle. Kuten edellä konstruktio-
nismien yhteydessä, myös tässä kohtaa maailman muutos, suurista kertomuk-
sista pieniin kertomuksiin, on ollut ensi sijassa objektivoituneen sosiaalisen to-
dellisuuden muutosta.

5.2 Postmoderni identiteetti diversiteetin perustana

Tämän työn kokonaisuuden kannalta keskeisin postmodernismikeskustelu on liittynyt identiteetin käsitteeseen, koska erilaisia diversiteettiin perustuvia vaa-
timuksia esitetään yhteiskunnan ja organisaatioiden kielipeleissä kollektiivisten
identiteettien pohjalta (Taylor 1992). Zygmunt Bauman (1995) on kuvannut
modernin identiteetin muutosta postmoderniksi seuraavasti: modernin identi-
teetin ongelmana oli, kuinka rakentaa pysyvä, kiinteä ja jatkuva identiteetti;
postmodernin identiteetin ongelma taas on, kuinka välttää identiteetin kiinnit-
tyminen ja kuinka pitää eri vaihtoehtoja sille avoimena.

Identiteettien merkityksen kasvua ja käsitteellistä muutosta modernista
postmoderniksi kuvaa tapa, jolla Stuart Hall (1999, 1995) on lähestynyt moder-
niutta subjektiuden historiallisen muutoksen kautta. Identiteetin ja subjektin
välinen yhteys on, että modernin eheän ja itseriittoisen subjektin muotoutumi-
sen myötä tällaiseen subjektiin kiinnittyneitä ominaisuuksia pidettiin yksilön
identiteettinä. Subjektikäsitteiden kolme murrosta ovat suvereenista subjektista
sosiologiseen ja lopulta hajakeskitettyyn subjektiin. Tämä muutosten sarja aut-
taa vastaamaan alussa esitettyyn tutkimuskysymykseen onko maailma muut-
tunut postmoderniksi ja siksi diversiteettikysymykset ovat aktuaalistuneet, vai
onko konstruktioistinen kulttuuritutkimus avannut sellaisia menetelmiä, joilla
diversiteetti on tullut akuutiksi?

Käsitys eheästä suvereenista subjektista, joka sijaitsee tiedon keskiössä se-
kä on rationaalinen ja tietoinen itsestään, kehkeytyi renessanssin ja valistuksen
välisenä aikana 1500-luvulta 1700-luvulle. Sen tunnetuin muotoilu on peräisin
René Descartesilta, jonka ajattelun kautta olevaa subjektia kutsutaan myös kar-
tesiolaiseksi subjektiksi. Modernin suvereenin subjektin ideassa yhdistyi kaksi
keskeistä elementtiä. Ensinnä, subjekti on jakamaton. Se on siten kokonaisuus,
jota ei voi jakaa pienempiin osiin. Toiseksi subjekti on yksittäinen ja ainutlaa-
tuinen. Sillä on selvät rajat, joiden kautta se erottuu muista vastaavista subjek-
teista. Näin muotoutunut subjekti synnytti myös käsityksen yksilöstä ja loi pe-
rustan länsimaisen individualismin leviämislle. (Hall 1999)

Suvereeniin subjektikäsitteeseen pohjaava yksilö onkin toiminut länsimai-
sen modernin ajattelun taustaideana. Yhteiskunnan lait ja yhteiskuntajärjestys
yleensä johdettiin yksilön olemuksesta. Yksilö joko suostui tai teki sopimuksen
yhteiskuntaan kuulumisesta. Myös klassisen taloustieteen perusyksikkö oli yk-
silö. Taloudelliset suhteet ymmärrettiin yksilöiden välisinä toimina, samoin uti-

litaristisen etiikan näkökulmasta toimiansa seurauksia arvioivat nimenomaan yksilöt. (Hall 1999) Yksilökeskeisyys tuottaa ongelman suhteessa diversiteettiin, jossa on kyse nimenomaan sosiaalisen ja yhteisöllisen tason ilmiöistä. Yksilökeskeinen näkemys ei tunnista eikä tunnusta ryhmätason identiteettejä inhimillisen toiminnan perustana. Siten etnisyyteen (artikkeli 3) ja sukupuoleen (artikkelit 2 ja 4) liittyvät identiteetit voivat jäädä huomiota vaille niin organisaatioissa kuin yhteiskunnassakin. Artikkeleissa 3 ja 4 esiteltyt narratiiviset oppimismenetelmät tähtäävät syrjinnän ehkäisyyn ja henkilöstön osallistamiseen erilaisten identiteettien huomioimisella.

Yhteiskuntien ja talousjärjestelmien monimutkaistuminen modernisaation myötä johti sosiaalisempiin tai kollektiivisempiin näkemyksiin subjektista. Yksilöä alettiin tarkastella yhä enemmän osana sosiaalisia rakenteita, hänestä tuli osa yhteiskuntaluokkaa, taloutta, koulutus- ja poliittista järjestelmää. Yksilö voitiin siis paikantaa omaan asemaansa yhteiskunnan rakenteissa ja samalla yksilön suvereenius heikkeni. Hänestä tuli yhä enemmän sosiaalisten rakenteiden tuotos, sosiologinen subjekti. Ihminen ei siten omannut jonkinlaista alkuperäistä olemusta, joka olisi hänelle annettu jo syntymän myötä, vaan hänestä kehkeytyi sosiaalinen olento sosialisaatioprosessin myötä. (Hall 1999) Yksilön suhde ympäristöönsä käsitettiin vuorovaikutukselliseksi ja identiteetin nähtiin muotoutuvan symbolisesti vuorovaikutusprosessissa. Tutkimuksellisesti tällainen näkemys kiteytyi erityisesti symbolisen interaktionismissa (Denzin 1992) ja minuuden julkista esittämistä koskevissa tutkimuksissa (Goffman 1959).

Tälle vaiheelle oli tyypillistä, että diversiteettiä pidettiin alisteisena luokan käsitteelle. Samoin etniset ja 'rodulliset' konfliktit nähtiin luokkaristiriitojen heijastumina (Banton 1998; Miles 1994; Rattansi 1994; Rex 1986). Diversiteettikonflikteja ei siten pidetty omaehtoisina ja kulttuurisista syistä johtuvina. Lisäksi jos diversiteetin tai diversiteettikonfliktin yhteydessä esiintyi syrjintää, sitä pidettiin luokkaan perustuvan syrjinnän heijastumana, ei etnisyydestä tai sukupuolesta itsestään lähtevänä.

On mielenkiintoista, että subjektin kolmas vaihe, hajakeskitetty subjekti, nousee esiin modernin itsensä tuottamana. Giddens (1995) puhuu modernien instituutioiden leviämisestä globaalisti ja sitä myöten maailman muuttumisesta monitulkintaisemmaksi ja vaikeammin hallittavaksi. Levitessään globaalisti moderni on siten tuottanut yhä monimuotoistuvampia riippuvuussuhteita, joissa yksilöidenkin toiminnat voivat vaikuttaa maailmanlaajuisesti. Samalla on syntynyt eräänlaista anonymiteettiä tai vieraantuneisuutta modernista, joka ulkopuolistaa ihmisiä yhteiskunnasta ja hajauttaa suvereenia subjektikäsitystä. Tällainen kehitys on ollut omiaan nostamaan esiin kysymykset osallisuudesta ja identiteetistä.

Kuten artikkeleista 2, 3 ja 4 tulee esiin, diversiteetin osa-alueet ovat olleet tuottamassa vieraantumista ja marginalisoitumista myös työelämässä. Naisjohtajuuden kohdalla lasikatot ja etnisyyteen perustuva syrjintä ovat ehkäisseet naisia ja joidenkin etnisten ryhmien jäseniä pääsemästä tilanteisiin ja asemiin, joissa valtaa käytetään organisaatioissa. Samalla kyse on ollut identiteeteistä ja niiden huomioimisesta ja hyväksymisestä. Marginaaleissa oleminen asettaa

oman kollektiivisen identiteetin heikompaan asemaan kuin vallan keskiöissä oleminen, ja tuottaa tuntemusta heikosta osallisuudesta organisaatiossa. Näin ollen tulee ymmärrettäväksi, että diversiteettikysymykset ovat tulleet artikuloituiksi identiteetin kautta.

Hall (1999) listaa viisi siirtymää, jotka ovat omalta osaltaan hajakeskittäneet subjektia työntämällä sitä pois ajattelun keskiöstä. Ensimmäinen on Marxin historiankäsitykseen perustuva antihumanistinen ajattelu, jonka on tulkittu tarkoittaneen yksilön merkityksen poistamista historian agenttina. Suvereenilla subjektilla on hyvin vähän tekemistä, jos historian ja materialistisen perustan katsotaan asettavan kaikki ehdot inhimilliselle toiminnalle. Toiseksi, Freudin 'löytämä' ihmismielen tiedostamaton osa kyseenalaisti subjektin tietoisensa ominaisuuden. Yksilön toiminta ei olekaan kaikilta osiltaan tietoisista ja rationaalia, vaan sitä ohjaavat tiedostamattomat psyykkiset tekijät. Nämä tiedostamattoman voimat ohjaavat myös identiteetin muotoutumista, eikä identiteetti olekaan tietoiselle subjektille syntymässä annettu. Kolmantena siirtymänä on de Saussuren käsitys kielestä järjestelmänä, joka on olemassa sitä käyttävistä yksilöistä riippumatta. Jos kieli on kollektiivinen järjestelmä, ei ihminen voi olla tuottamiensa lauseiden merkitysten tekijä. Puhuminen on siten kielijärjestelmään sisältyvien kulttuuristen merkitysten aktivoimista. Lisäksi de Saussure esitti, että sanojen merkitykset eivät muodosta suhdetta sanojen ja maailman välille, vaan kielenkäytön merkitykset syntyvät erottelujen kautta kielijärjestelmän sisällä. Esimerkiksi sanan nainen merkitys syntyy siitä, että se ei ole mies. Vastaavasti myös identiteetti, vastaus kysymykseen kuka minä olen, syntyy siitä mitä minä ei ole. (Hall 1999)

Neljänneksi, Michel Foucaultin esitys traditionaalisen rankaisuvallan muuttumisesta kurinpitovallaksi on omalta osaltaan hajakeskittänyt subjektia. Traditionaalaisella rankaisuvallalla tarkoitetaan speaktaakkelimaista vallan näytämistä julkisesti ja rankaisun kohteena on pääsääntöisesti ruumis. Esimerkkeinä voi mainita menneiden vuosisatojen kuninkaan käskystä toteutetut julkiset teloituset (Foucault 2000). Kurinpitovalta taas perustuu yksilön tarkkailuun ja hänen toimiensa yhä pikkutarkempaan hallintaan tai hallintointiin. Esimerkkinä Foucault (2000) mainitsee täydellisen valvonnan mahdollistavan vankilarakentamisen ja armeijan viimeistään ruumiinliikettä kontrolloivat sulkeiset. Näin valta muuntuu institutionaaliseksi ja sen toimijoina ovat erilaiset hallintoelimet ja asiantuntijat. Yhteiskunnallista kuria eivät siis ylläpidä näkyvästi poliisi tai vastaavat kurinpitoelimet, vaan instituutiot erilaisilla näkymättömillä "vallan tekniikoilla". (Burrell 1998; Glegg 1998; Hall 1999)

Näkymätön institutionaalinen valta kehkeytyy diskursiivisesti ja tuottaa käsityksiä normaaliudesta myös diversiteetin kontekstissa. Naisjohtaja syrjivät lasikatot ovat hyvä esimerkki Foucaultin esittämästä vallan muodosta (artikkeli 2). Lasikatot ovat näkymättömiä juuri sen vuoksi, että ne ovat diskursiivisia ja organisaation toimintaan instituutioituneita syrjiviä käytäntöjä. Niitä on vaikea havaita ja purkaa koska ne ovat piiloutuneet normaaliuden tavallisuuteen.

Viidenneksi, feminismi ei tuonut kriittisesti näkyviin vain sukupuoleen liittyviä sosiaalisia ja kulttuurisia järjestelmiä, vaan myös muiden kollektiivisten identiteettien merkityksen yhteiskunnassa. Rikkomalla perinteiset jaot yk-

sityiseen ja julkiseen tai sisäiseen ja ulkoiseen, se avasi ennen käsittelemättömiä elämänalueita (perheen, kodin, kotitalouksien työnjaon jne.) poliittiselle kamppailulle. Tämä merkitsi myös subjektin politisoitumista siten, että huomion keskipisteeksi tulivat ideat siitä, kuinka yhteiskunnissa ihmiset tuotetaan sukupuolittuneina subjekteina, ja kuinka tällaista tuotettua subjektia käytetään vallan välineenä. Samalla politisoituivat myös muut kollektiiviset identiteetit, kuten etnisyyden, 'rotu', kansallisuus, vammaisuus ja ikä. Lopulta tämä kehitys johti niin tieteessä kuin yhteiskunnallisissa käytännöissä laajaan keskusteluun identiteettipolitiikasta. (Hall 1999; myös Calhoun 1994; Goldberg 1993; Jackson & Penrose 1993; Rattansi 1994; Taylor 1992; Tuhiwai Smith 2002)

Identiteettipolitiikkakeskusteluissa kulminoituivat tämän kokonaisuuden oleelliset teemat. Kun siis suuret kertomukset, metanarratiivit, eivät enää kyenneet toimimaan ymmärtämisen perustana, ne korvautuivat pienemmällä kertomuksilla, joiden pääosissa oli uudenlaisia kollektiiveja. Näiden marginaalissa olleiden kollektiivien identiteetit eivät käyneet yksiin vanhojen, esimerkiksi luokkaperustaisten identiteettien, kanssa ja siten sukupuoleen, 'rotuun', etnisyyteen ja muihin diversiteetin osa-alueisiin perustuvat identiteetit nousivat esiin. Diversiteettikysymykset politisoituivat erilaisten ihmisoikeus- ja tasa-arvokysymysten kautta niin yhteiskunnassa kuin organisaatioissakin ja tällöin niistä tuli eettisiä ongelmia. Eettisyys on kytköksissä myös valtaan. Diversiteetin eettinen ja valtaan liittyvä ongelma voidaan ilmaista kysymyksellä, kenellä (myös kollektiivitoimijalla) on valta määrittää jonkin kollektiivin identiteetti jonkinlaiseksi ja siten määrittää sen arvostusta ja asemaa yhteiskunnassa tai organisaatioissa? Kun postmodernin myötä identiteetit ovat pirstaloituneet, eivätkä tarjoa selkeää perustaa sosiaaliselle järjestykselle, kysymykset osallisuudesta (artikkelit 3 ja 4) ovat tulleet keskeisiksi organisaatioissa.

Oleellista oli myös diversiteetin de-essentialisoituminen. Etnisyyteen, 'rotuun', kansallisuuteen ja sukupuoleen liittyvät ilmiöt käsitettiin diskursiivisiksi eli kielellisesti merkitysvälitteisiksi ilmiöiksi. Esimerkiksi ihmisen etnisyyden tai etnisen identiteetin ei siten katsottu perustuvan mihinkään biologiseen mekanismiin, vaan konstruoituvan monimuotoisissa merkitysneuvotteluissa (artikkelit 1-3). Identiteettien, niin yksilöllisten kuin kollektiivistenkin, konstruktioimisessa on syytä vielä huomata, että ne eivät täydellisty, kuten modernin ajan identiteettiteorioissa oletettiin. Postmoderni identiteettikäsite nojaa ajatukseen, että identiteetit määrittyvät sen mukaan mitä ne eivät ole, siis erojen kautta. Siksi ne eivät myöskään voi koskaan eheytyä tai tulla täydellisiksi. Identiteettien konstruktio on myös jatkuva prosessi, yksilötasolla on käytetty myös termiä projekti. Myös prosessina identiteettien konstruktio on kielellisesti välitynnyttä, ja tämän välityksen keskeinen elementti on kertomus. Toisin sanoen, rakennamme identiteettiämme tuottamalla jatkuvasti kertomusta omasta elämästämme ja maailmastamme, jolloin voidaan puhua narratiivisesta identiteetistä. Lopultakin, narratiivit toimivat myös maailman ja organisaatioiden identiteettikamppailujen kentän välittäjinä. (Gabriel 1996; Hall 1999; Rattansi 1994; Sintonen 1999, 2004; Wallemacq & Simms 1996)

Väitöskirjan kolmannessa ja neljännessä artikkelissa käsitellään organisaatioidentiteetin luomista kertomusten avulla. Postmoderni organisaatioteoria on nostanut esiin myös eri ryhmittymien, diversiteettiperustaisten tai eri henkilöstöryhmien yleensä, osallisuuden organisaatiotodellisuuden tuottamisessa. Artikkeleissa käsitellään ehtoja, joilla kertomukset voivat edesauttaa eri henkilöstöryhmittymien osallisuutta organisaation arvojen ja strategian tuottamiseen.

6 LÄHTÖKOHTANA KULTTUURI

Kulttuurin käsite ilmaantui liiketaloustieteeseen 1970-luvulta alkaen organisaatiokulttuurin käsitteen kautta. (Hancock & Tyler 2001; Smircich 1983) Organisaatioissa ilmenevän kulttuurin ymmärtämisen tapa on sidoksissa yleisempiin käsityksiin kulttuurin luonteesta ja siksi on syytä tarkastella kulttuurin käsitettä laajasti. Kulttuurin käsite on varmasti eräs kaikkein useimmin ja monimuotoisimmin määritellyistä käsitteistä, ja sen merkitys vaihtelee riippuen katselukulmasta.

Historiallisesti tarkasteltuna kulttuurin käsitteellä on viitattu joko staattisiin rakenteellisiin ilmiöihin tai sillä itsellään on tarkoitettu muuntuvuutta ja dynaamisuutta. Esimerkiksi termi sivilisaatio, johon kulttuuri on paikoin samaistettu, tarkoittaa olemisen tilaa, jossa kuulutaan johonkin kollektiiviin, jonka jäsenyys on pysyväluonteista, saatua ja luovuttamatonta. Tällä kollektiivilla on myös tiettyjä pysyväluonteisia ominaisuuksia. Näiden ominaisuuksien taas on katsottu erottavan sivilisaatiot toisistaan, ja ennen kaikkea alemmista kollektiivisista ryhmittymistä, kuten antiikin Rooman kaupunkivaltiot barbaareista. (Jenks 1993) Artikkeleissa 1 ja 2 kritisoidaan tämänkaltaista kulttuurikäsitystä. Niin sanotun uusrasismien (Miles 1994) keskeinen opinkappale on kehitelmä perinteisestä rasismien ideasta, jonka mukaan ihmiskunnan keskuudessa ilmenee selkeästi erotettavia 'roturyhmiä', jotka määräävät jäsentensä ominaisuudet. Uusrasismissa 'rodun' käsite on korvattu kulttuurilla. Siten samoin kuin kuvitellut 'roturyhmät', myös kulttuuriset ryhmittymät olisivat järjestyneet hierarkkisesti sivistyneisyytensä mukaan. Myös seksistisessä ajattelussa sukupuolijärjestelmät ovat antaneet annettuina miehille ominaisuuksia, joiden on katsottu kertovan miesten ylivoimaisuudesta esimerkiksi johtajina.

Kulttuurin dynaaminen ulottuvuus, joka sisältää ilmaantumisen, muutoksen ja muuntelun ideat, liittyy käsitykseen kulttuurista viljelynä tai kasvatamisena. Vaikka alunperin viljelyn ajatus on liittynyt maanviljelyyn, on kultivoituminen tullut merkittävään mm. sosialisatiota ja koulutusta yksilön kasvattamisena sekä negatiivisessa mielessä kolonisaatiota alkuperäisasukkaiden "kasvattamisena". Kulttuuri on tässä merkityksessä myös eräänlainen tavoite-

tila, kultivoitumisen tulos tai päätepiste. Näin on syntynyt ajatus korkeakulttuurista sekä kultivoituneista yksilöistä ja ryhmistä. (Jenks 1993) Korkeakulttuurin vastakohtana on pidetty esimerkiksi kansankulttuuria tai populaarikulttuuria (Knuuttila 1994; Kuusi 1974; Willis 1990). On syytä huomata, että tässä kohden kulttuurin staattisuus ja dynaamisuus kietoutuvat toisiinsa: viljely muutoksena ja korkeakulttuuri tavoitetilana.

Eräs keskeinen jakolinja kulttuurin käsitteessä liittyy tapaan, jolla kulttuuri on ymmärretty antropologiassa sekä osin sosiologiassa ja taloustieteissäkin. Tällöin kulttuuri käsitetään symbolisen tason ilmiöksi. Kulttuuri on kaikkea mihin ihmiset sosiaalistuvat, mikä opitaan ja mitä kommunikoidaan abstraktilla ja käsitteellisellä tasolla ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kulttuurin kautta ihminen erotetaan luonnosta ja kulttuuri edustaa sitä puolta inhimillisestä olemisesta jonne luonto ei yllä. Luonto on olemassa tietystä mielessä ilman ihmistäkin, mutta kulttuuri on ihmisten luomaa. Ihminen luo kulttuuria muuntamalla maailmaansa symbolisiksi representaatioiksi. (Jenks 1993, Sintonen 1999; 2004) Samalla tavalla voidaan sanoa, että diversiteettiin liittyvät ilmiöt ovat kulttuurisia ja symbolisia.

Perinteinen antropologinen tapa ymmärtää kulttuurin käsitettä on toiminut ennen kaikkea antropologisen tutkimuksen perustan, erilaisten ryhmittymien toisistaan erottamisen, tukena. Vaikka käsitys ihmiskunnan ykseydestä (ja erosta eläinkuntaan) onkin perusteltu kulttuurin olemassaololla, on kulttuurin käsitettä käytetty siis erilaisten ihmisryhmittymien erittelyyn. Tämä on tapahtunut tutkimalla kulttuurista levittäytymistä eli diffuusiota (diffusion), kerrostumista eli statifikaatiota (stratification), hierarkioita, kulttuurin ja persoonallisuuden välisiä suhteita sekä kulttuurien välisiä suhteita. Tällainen ihmiskunnan sisäisten ryhmittymien kulttuurinen erottelu on toiminut myös diversiteetin idean syntymisen perustana. (Jenks 1993; Kluckhohn 1949; Martikainen & Sintonen & Pitkänen 2006; Sintonen 2004)

Edelliset antropologiset tutkimustavat eivät ole vieraita myöskään organisaatiokulttuurin idealle. Vastaavia näkemyksiä on heijastunut organisaatiokulttuurin käsitteen lähestymistapoihin. Jos diffuusiotutkimus on tarkoittanut erilaisten kulttuuristen ryhmittymien ja kulttuuripiirteiden leviämisen tutkimusta eripuolilla maailmaa, on samankaltainen näkemys tuttu myös organisaatiokulttuurien leviämisestä organisaatioiden välillä ja organisaatioiden sisällä. Samoin organisaatioiden välisen ja sisäisen erilaisuuden tutkimuksessa on ollut piirteitä stratifikaatioajattelusta sekä organisaatioiden jäsenten yksilöllisten piirteiden ja organisaation toimintatapojen välisestä suhteesta. Kulttuurisen kollektiivisen erottelun idea on levinnyt myös koskemaan diversiteetin osa-alueita.

Jos kulttuuri ymmärretään kultivoitumisen tuloksena tai tietoisena pyrkimyksenä haluttuun tilaan, lähestytään yrityskulttuurin (corporate culture) käsitettä. Yrityskulttuurin ja organisaatiokulttuurin käsitteiden ero (Hancock & Tyler 2001; myös Alvesson & Berg 1992) on siinä, että ensin mainittu viittaa yrityksen johdon tietoisiin toimiin, joilla pyritään vaikuttamaan yrityksen arvojen, normien ja niiden symbolisten esitysten läpimenoon henkilöstön keskuudessa. Yrityskulttuurin kehittäminen on siten suhteellisen manageriaalinen

toimi. Organisaatiokulttuurilla (organization culture) taas on viitattu organisaatioissa olemiseen eletyn elämän kokemuksena, joka kehkeytyy organisaatioiden jäsenten keskuudessa ikään kuin luonnostaan. Myös organisaatiokulttuurin yhteydessä on puhuttu organisaation arvomaailmasta, toimintamalleista, käytäytymissäännöistä, alakulttuureista ja organisaation symbolimaailmasta, mutta arkisen toiminnan, ei manageriaalisen ohjauksen, yhteydessä. Kolmannessa ja neljännessä artikkelissa on kyse organisaatiokulttuurista ja sen kehittämisestä diversiteettiin perustuvan syrjinnän ehkäisemiseksi. Koko henkilöstön osallistamisen kehittäminen on keskeinen idea, ja siten kehittämistoiminta ei ole ylhäältä johdettua manageriaalista ohjausta.

Tämän työn kokonaisuuden kannalta merkittävin muutos kulttuurin käsitteen kohdalla on siirtymä perinteisestä kulttuurikäsitteestä postmoderniin kulttuurikäsitteeseen (Sintonen 2004). Tämä muutos on avannut kulttuurista käydylle keskustelulle mahdollisuuden tarkastella kulttuuria merkitysvälitteisenä ja kielellisenä ilmiönä. Samalla se on mahdollistanut diskursiiviset näkökulmat myös organisaatioon, organisaatiokulttuuriin ja diversiteettiin.

Perinteinen kulttuurikäsite on nojannut pääpiirteittäin antropologi E. B. Tylerin kulttuurin määritelmään, joka on jo vuodelta 1871. Määritelmä kuuluu:

Culture or civilization, taken in its wide ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by a man as a member of society. (Leach 1982, 38-39)

Näin määriteltynä kulttuurin käsite sisältää kaksi painotusta. Ensinnä, kulttuuri koostuu tai muodostuu piirteistä, jotka ovat enemmän tai vähemmän näkyviä. Esimerkiksi pukeutumis- tai ruokatavat tai taide ovat suhteellisen näkyviä ja siten helposti havaittavissa ja luokiteltavissa tutkimuksen palvelukseen. Toisaalta arvot, tieto ja uskomukset eivät ole samalla tavalla näkyvissä kuin edelliset. Tosin nekin voidaan tutkimuksessa saada näkyviksi ja luokiteltaviksi esimerkiksi haastatteluaineistojen avulla. Toiseksi, määritelmään sisältyy ajatus, että nämä piirteet jakavat ihmisiä erilaisiin ryhmittymiin siten, että kukin kollektiivi omaa omanlaatuiset piirteet, jotka erottavat tämän kollektiivin muista vastaavista kollektiiveista. Tässä merkityksessä korostuu kulttuurin näkeminen staattiseksi kulttuuripiirteiden kokoelmaksi tai rakenteeksi. Tämä kulttuurikäsite on ollut vallitsevana myös diversiteetin kohdalla ennen postmodernia kulttuurikäsitteistä. Postmodernilla kulttuurikäsitteellä olen toisessa yhteydessä (Sintonen 2004) viitannut uudenlaiseen tapaan ymmärtää kulttuuri kielellisenä ja merkitysvälitteisenä ilmiönä. Tämän näkemyksen eräänä keskeisenä alkuunpanijana on ollut antropologi Clifford Geertz, joka määritteli kulttuurin seuraavasti:

Man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun, I take culture to be those webs. (Geertz 1973, 5)

Kulttuuri on siten merkitysten verkosto, jonka ihminen toiminnallaan tuottaa ja jossa hän elää. Kieli kaikissa muodoissaan välittää kulttuurisia merkityksiä. Ero perinteiseen kulttuurikäsitteeseen syntyy siitä, että nyt kulttuurissa ei ole kyse

objektiivisten piirteiden tunnistamisesta ja luokittelusta, vaan alati vaihtelevista merkitysneuvotteluista. Tässä kohden on kuitenkin syytä huomata, että kulttuuri ei ole täysin vapaasti neuvoteltavissa, vaan verrattavissa aikaisemmin esitettyyn tradition ominaisuuteen, jossa vallitsee sedimentaation ja innovaation välinen jännite.

Kahden kulttuurikäsitteen ero on tullut esiin myös tutkimustavoissa. Perinteiseen kulttuurikäsitteeseen nojaava etnisyytutkimus on ollut pitkälti kulttuuripiirteiden luokittelua ja niihin perustuvaa etnisten ryhmien erottelua. Postmoderniin kulttuurikäsitteeseen kiinnittyvässä tutkimuksessa taas on kiinnitetty huomiota ryhmärajojen ja identiteettien konstruointiin sosiaalisesti ja merkitysvälitteisesti. Tällöin etnisyyttä tai etnistä identiteettiä ei ole nähty näkyvien piirteiden rajaamana rakenteena, vaan kielenkäytön kuten kertomusten kautta rakentuvana yksilöllisenä tai kollektiivisena itseymmärryksenä. (Sintonen 1999) Yhteys edellisessä luvussa kuvatun postmodernin identiteetin kanssa on siinä, että kielen tai kertomusten välittämänä narratiivisena identiteettinä etninen identiteetti (ja myös muut diversiteetin osa-alueiden identiteetit, kuten sukupuoli-identiteetti, kansallinen identiteetti tai ikäidentiteetti) on fragmentoitunut ja hajakeskitetty. Se määrittyy siitä mitä se ei ole: naisjohtajuutta ei voida ymmärtää ilman, että tiedetään mitä on miesjohtajuus.

Tämän kokonaisuuden kannalta on merkittävää huomata, että myös perinteiden kulttuurikäsitteen elementit ovat lopultakin merkitysvälitteisiä. Aina kun puhutaan vaikka tavoista, ollaan tekemisissä ajallisesti kiinnittyneiden ilmiöiden kanssa. Tapa, olipa kyseessä pukeutuminen, ruokatapa tai ns. hyvä tapa, perustuu aina toistoon, eli se on instituutioitunutta toimintaa tai toimintaa, joka voidaan ymmärtää tekstinä. Sama koskee myös abstraktimpia kulttuuripiirteitä kuten arvoja tai uskomuksia. Nekin ovat kiinnittyneet ajallisesti esimerkiksi lakiteksteihin tai suulliseen perinteeseen. Kulttuuripiirteet konkretisoituvat tai realisoituvat kerta toisensa jälkeen diskursiivisissa käytännöissä, mutta niiden merkitys on kiinnittynyt tekstiksi.

Lopultakin voidaan sanoa, että tässä kokonaisuudessa diversiteettiin liittyvät ilmiöt on ymmärretty myös kulttuurisiksi ilmiöiksi, termin postmodernissa merkityksessä. Yhteiskunnassa ja organisaatioissa vallitsevat ikä- ja sukupuolijärjestelmät sekä monikulttuurisuus ilmenevät diskursiivisesti, kielellisinä tapahtumina, mutta niiden merkityksiin voidaan päästä kiinni analysoimalla ja tulkitsemalla teksteiksi kiinnittyneitä tai institutionalisoituneita ilmauksia. Lisäksi tähän kokonaisuuteen kuuluvissa artikkeleissa on keskitytty kielen kohdalla erityisesti kertomukselliseen eli narratiiviseen merkitysvälitteisyyteen.

7 KONSTRUKTIONISTISEN DIVERSITEETTITUTKIMUKSEN RAJOITUKSET JA JATKOTUTKIMUKSEN TARPEET

Konstruktionistisen diversiteettitutkimuksen rajoitukset liittyvät pitkälti konstruktionismin yleisiin rajoituksiin ja väärinymmärryksiin. Konstruktionismia on myös paikoin väärinymmärretty tarkoituksellisesti, sitä on luettu kuin piru raamattua. Tällöin kyse on ollut yleensä reduktionistisesta ajattelusta, jossa biologian tai muiden luonnontieteiden piiriin kuuluville ilmiöille on vaadittu konstruktionistisia selityksiä tai sosiaalisille ja kulttuurisille ilmiöille on yritetty muodostaa luonnontieteellisiä selityksiä.

Keskeisin ongelma lienee kysymys siitä, että onko kaikki konstruktioita? Näkemys jota aikaisemmin tässä työssä kutsuin äärikonstruktionismiksi törmää tässä kohdin ongelmiin. Esimerkiksi rasismien kohdalla voidaan hyvällä syyllä sanoa, että ihmiset eroavat toisistaan ihonvärin perusteella. Vaikka voidaankin sanoa, että värihavaintojen välillä on myös yksilöllisiä eroja eli värien universaalista havaitsemisesta ei ole täyttä varmuutta, olisi niin arkisesti kuin tutkimuksen tekemisen kannalta hankalaa lähtökohtaisesti kieltää ihonvärien erilaisuus. Konstruktionismin kannalta on kuitenkin oleellista huomata, että siirryttäessä puhumaan ihonväreistä 'rotuihin' muuttuu myös ontologinen asema. Vaikka ihonvärit olisivatkin biologisia ihmisen ilmiasuun liittyviä ominaisuuksia, ja siten biologian tutkimuskohteita, 'rotu' ei sitä enää ole. 'Rotu' ei ole biologinen olio, vaan käsite- ja ideajärjestelmä, jonka avulla maailma voidaan nähdä tietynlaisena ja joka legitimoit itsensä tuottamalla normaaliutta. Sama pätee myös sukupuolen ja muidenkin diversiteetin osa-alueiden kohdalla. Vaikka ihmisillä ilmeneekin tiettyjä biologisia sukupuolen tuntomerkkejä, ei niistä voi johtaa ideajärjestelmiä, jotka määräisivät naisjohtajien kompetenssia.

Näiden ongelmien välttämiseksi olen tässä tutkimuksessa keskittynyt konstruktionismin kohdalla merkitysvälitteisyyden kysymyksiin. En pidä hedelmällisenä sellaista organisaatiotutkimusta, jossa diversiteetin osa-alueet ankkuroidaan biologisiksi ominaisuuksiksi. Se johtaa toiminnan deterministisyyteen, eli käsitykseen, jossa biologiset tekijät ohjaavat inhimillistä toimintaa.

Inhimillinen toiminta ei tietenkään ole täysin vapaata, vaan sitä saatelevät monimuotoiset sosiaaliset käytännöt, normit, arvot, tavat ja tottumukset, mutta ne ovat sosiaalisesti konstruoituneita. Ne ovat muotoutuneet historiallisesti, muuntuvat ajan virtausten mukana ja ovat poliittisen kamppailun kenttiä. Konstruktivistinen näkökulma avaa siten paremman mahdollisuuden ymmärtää diversiteettiä osana organisaatioiden sosiaalista todellisuutta. Samalla se tarjoaa mahdollisuuden myös kriittiselle ja emansipatoriselle organisaation kehittämiseen.

Taloustieteellisen diversiteetin tutkimuksen laajentaminen tasaisemmin sen eri osa-alueille on keskeinen jatkotutkimuksen kohde. Tällä hetkellä eniten huomiota on kiinnitetty sukupuoleen ja ikään, monikulttuurisuus eli etnisyys, rasismi ja kansallisuus, on tulossa perässä. Sen sijaan seksuaalinen suuntautuminen ja vammaisuus tutkimusta ovat marginaalisessa asemassa. On kuitenkin selvää, että esimerkiksi homoseksuaalisuus tai fyysinen vamma ovat esteitä johtajan urakehitykselle. Siksi näiden osa-alueiden tutkimus olisi myös käytännöllisistä syistä hyvin tarpeellista, ja nimenomaan tutkimus, jossa tarkastellaan näiden osa-alueiden merkitystä ja yhteyksiä syrjintään.

8 LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa diversiteettiä on lähestytty merkitysvälitteisenä ilmiönä. Tutkimustehtävinä on ollut tarkastella diversiteettiä ja sen olemisen tapaa konstruktionistisesta näkökulmasta, pohtia diversiteetin eri osa-alueiden välisiä suhteita, sekä tuoda esiin tapoja, joilla diversiteettiin liittyviä ongelmia voidaan ratkaista organisaatiota kehittämällä.

Ensimmäisen tutkimustehtävän kohdalla keskeinen ongelma liittyi kysymykseen maailman muutoksesta ja sen tarkasteluun käytettävän näkökulman välisestä suhteesta diversiteetin voimakkaassa esiintulossa viime vuosikymmeninä. Onko diversiteetin esiinnousu tulosta maailman muuttumisesta vai sellaisen näkökulmien ja menetelmien esiintulosta, jotka tuovat diversiteetin näkyviin erityisellä tavalla? Edellä oleva teksti on tukenut kumpaakin vaihtoehtoa.

Keskustelu postmodernista on ollut pitkälti keskustelua maailman luonteen muutoksesta. Lyotardin (1985) esittämät tiedon omistuksen ja sijainnin muutos suurilta institutionaalisilta toimijoilta pienyhteisöille ja pienyhteisöjen pääsy tiedon solmukohtiin on ollut maailman muutosta. Myös suurten kertomusten merkityksen väheneminen ja identiteettipolitiikan esiintulo voidaan katsoa maailmassa tapahtuneiksi muutoksiksi, jotka ovat olleet omiaan nostamaan diversiteetin merkitystä. Diversiteetin osa-alueiden toimijoina ovat olleet nimenomaan erilaiset pienyhteisöt, jotka ovat osallistuneet poliittisesti yhteiskuntien toimintaan ja vallankäyttöön omien kollektiivisten identiteettiensä perusteella. On kuitenkin syytä huomauttaa edelleenkin, että maailman muutoksella tarkoitetaan tässä objektivoituneen todellisuuden muutosta, ei realistisen ontologian mukaista maailman muutosta. Kyse on sosiaalisesti konstruoidusta todellisuudesta.

Toisaalta uudenlaiset tarkastelutavat ja menetelmät ovat avanneet uusia näkökulmia diversiteettiin. Ilman konstruktionistista ontologiaa ja kulttuurikäsitteiden muutosta olisi käsitys diversiteetistä jäänyt huomattavasti köyhemmäksi ja ohuemmaksi. Positivistisella ja kvantifioivalla tutkimuksella ei saada näkyville diversiteetin osa-alueisiin liittyvää monimuotoisuutta ja -tulkintaisuutta. Konstruktionismiin kuuluu lähtökohtaisesti ajatus, että erilai-

set sosiaaliset toimijat määrittelevät todellisuutta ja omaa asemaansa kielellisesti eli diskursiivisesti. Siten konstruktionistinen tutkimusote mahdollistaa erilaisten kollektiivisten identiteettien, joita myös diversiteetin osa-alueisiin liittyvät identiteetit ovat, moniulotteisen tarkastelun.

Myös kulttuurikäsitteiden muutos perinteisestä postmoderniin on mahdollistanut uusien näkökulmien ottamisen diversiteettiin. Perinteinen kulttuurikäsite, E. B. Tylerin kulttuurin määritelmään liittynyt, piti kulttuuria vielä esineellisenä ja realistisesti olemassa olevana, eikä tunnistanut sen konstruktionistista luonnetta. Vasta Geertzin ideoihin pohjannut käsitys kulttuurista symbolisesti välittyvänä merkitysjärjestelmänä avasi mahdollisuuden ymmärtää diversiteetin osa-alueiden ja niihin liittyvien identiteettien monimuotoisuutta. Organisaatiotutkimuksen kannalta sekä konstruktionismi että postmoderni kulttuuriteoria ovat edesauttaneet näkemään organisaatiot ja niissä tapahtuvan toiminnan diskursiivisesti merkitysvälitteisinä.

Toisena tutkimustehtävänä oli osoittaa diversiteetin eri osa-alueiden toimintamekanismien väliset yhteydet. Tämä tapahtui keskittymällä ensi sijassa rasismiin, sukupuoleen ja etnisyyteen. Kaikkia diversiteetin osa-alueita yhdistää niiden oleminen ideologisina merkityksenantojärjestelminä. Ne määrittelevät ja rajaavat tapoja, joilla maailmaa tulkitaan, ja tuottavat yhdenmukaisen käsityksen kohteena olevasta ilmiöstä. Siten ne legitimoivat tietynlaisia käsityksiä maailmasta. Kullakin diversiteetin osa-alueella on ideologinen sisältö tai ydin, joka perustuu prosessiin, jossa ensin kohderyhmä tunnustetaan ulkoisten tuntomerkkien perusteella ja sitten näin tunnustetulle ryhmittymälle annetaan lisäominaisuuksia. Ideologiseen sisältöön kuuluvista mielikuvista käytettiin termiä representaatio. Esimerkiksi sukupuolen kohdalla ideologinen sisältö määrittelee millaisia ominaisuuksia naisilla on ja miten ne vaikuttavat naisten kykyyn toimia johtajina. Vastaavasti ikään liittyvä representaatio "ei vanha koira opi uusia temppuja" ilmaisee ikääntyneiden ihmisten toimintakyvyn rajoja. Diversiteetin osa-alueisiin kuuluvat representaatiot eivät kuitenkaan ole tosiasialauseita realistisesta maailmasta, vaan historiallisesti ja sosiaalisesti konstruoituneita merkityksiä, jotka ovat avoimia uudelleentulkinnolle ja identiteettipoliittisille kamppailuille.

Edellisen näkemyksen kautta voidaan vastata myös kolmanteen ja käytännöllisimpään tutkimustehtävään, eli organisaation kehittämiseen diversiteettikysymyksissä. Voidaan sanoa, että konstruktionistinen ontologia ja postmoderni kulttuurikäsite ovat molemmat organisaation kehittämisen ehtoja. Jos diversiteetin osa-alueet olisivat sidoksissa biologiaan, siis ryhmittymien jäsenten ominaisuudet periytyisivät biologisesti sekä ilmenisivät viettien ja vaistojen määräämällä käyttäytymisellä, ei kehittämiseksi olisi edellytyksiä. Geneettinen perimä muuttuu hyvin hitaasti sekä viettien ja vaistojen ohjaamaan käyttäytymiseen on vaikea puuttua.

Jos tämän sijaan lähdetään siitä, että diversiteetin osa-alueisiin liittyvät representaatiot ovat ideologisia ja kulttuurisia merkitysjärjestelmiä, jotka eivät määrää käyttäytymistä, vaan pikemminkin ohjaavat tulkitsemaan maailmaa tietyllä tavalla ja vaikuttavat siten inhimilliseen toimintaan, luodaan mahdollisuus kehittää organisaatiota. Sosiaalisina konstruktiona diversiteetin osa-alueet

ovat diskursiivisten merkitysneuvottelujen ja uudelleentulkintojen kohteita, ja siten muunneltavia. Tässä tutkimuksessa narratiivisuus on toiminut diskursiivisten merkitysneuvottelujen foorumina. Kertomusten avulla voidaan tuottaa maailmasta uusia tulkintoja ja siten muuntaa organisaatiotodellisuutta esimerkiksi diversiteettiin perustuvan syrjinnän ehkäisemiseksi.

Olen koonnut alla olevaan taulukkoon 1 kunkin väitöskirjaan kuuluvan artikkelin keskeiset kiinnekohdat konstruktionismiin, postmoderniin ja kulttuuriteoriaan.

TAULUKKO 1 Tutkimukseen kuuluvien artikkeleiden keskeiset näkökulmat

	A Discursive Approach to Understanding Women Leaders in Working Life	Racism and Ethics in Globalized Business World	A Narrative Approach for Organizational Learning in a Diverse Organization	Narrative Approach to the Participatory Strategy Process
Konstruktionismi ja hermeneutiikka	-Sukupuolen sosiaalinen ulottuvuus -Instituuttipituneet sukupuolijärjestelmät	-'Rotu' ei ole biologinen ilmiö, vaan kielellinen Konstruktio -Insituutioitunut rasismin ideologia	-Organisaatio diskursiivisena konstruktiona	-Organisaatio diskursiivisena konstruktiona
Postmoderni	- Kriittinen naisjohtajuustutkimus -Sukupuolen identiteettipolitiikka	-'Rotukysymysten' globalisoitumien -Monikulttuurisuus identiteettipolitiikkana	-Kriittinen oppimisteoria -Tietoiseksi tuleminen	-Organisaatioiden pienet tai lokaalit kertomukset
Kulttuuri	-Sukupuoli kulttuurisena merkitysjärjestelmänä	-'Rotu' ja rasismi kulttuurisina merkitysjärjestelminä	-Kulttuurisesti välittyvien representaatioiden purkaminen	-Kertomukset kulttuuristen merkitysten välittäjinä

Lopuksi on syytä huomauttaa, että vaikka olenkin käsitellyt tiettyjä näkökulmia kohtuullisen laajastikin, en kuitenkaan halua, että minua pidettäisiin suoranaisesti esimerkiksi berger & luckmannilaisena, historismin tai kultturalismin jne. kannattajana. Nämä näkökulmat ovat pikemminkin vaikuttaneet ajatteluuni jonkinlaisina taustavirtauksina ja avanneet ajatuksia sellaisiin kysymyksiin jotka minua askarruttavat yleisessä mielessä. Siis kysymyksiin ihmisyydestä, yhteisöllisyydestä, sosiaalisesta ja merkityksellisestä (kenties merkillisestäkin) maailmasta. Samalla ne ovat tulleet vaikuttaneeksi myös tämän tutkimuksen artikkeleihin, joissa olen pohtinut yksin tai toisten kirjoittajien kanssa ajan, kulttuurin ja inhimillisen toiminnan kysymyksiä diversiteetin ja narratiivisuuden konteksteissa.

SUMMARY

This research focuses on diversity from the point of view of constructionism, postmodernism and culture theory. Thus diversity is considered as meaning mediated phenomenon. The aim of the research is to elaborate the ontological and epistemological basis of diversity, to examine relations between different fields of diversity (ethnicity, nationality, gender, racism, age, disability and sexual orientation), and to create new ideas for organizational development in diversity problems.

Diversity issues, as discrimination based on gender or racism, have become increasingly important during last decades. The question is: is the world changed such that diversity problems have emerged as new phenomena, or are the new theoretical approaches and research methods, as constructionism, culture theory or qualitative analysis, opened such insights to diversity which have helped to see it differently? This research supports both alternatives. On the one hand, postmodern development changed power relations and ownership of knowledge and strengthened groups and minorities which were in marginal positions in societies in the modern era. On the other hand, constructionism along with linguistic and narrative turns and the change of culture theory from traditional to postmodern have enabled new ways to examine diversity.

Common for the different fields of diversity is that they are considered in this research as ideological and meaning mediated phenomena. They define and outline manners through which people are interpreting their world, and legitimate certain human actions and social practices. Every one of the fields has an ideological content or core, which is based on a two-step process. In the first step a group of people are identified according to their overt features, as skin colour. In the second step some additional features are connected to the identified group. These additional features consist of evaluations of moral standards of the group, conceptions of intellectual capability of the group or other kind of rankings through which different groups can be positioned into a hierarchy of human beings. As an example of the ideological core, racism claims that all human beings can be divided into several groups, i.e. races, and a membership in a race group determines their intellectual capability and moral standards etc. Similarly, the phrase "an old dog do not learn new tricks" states that old people do not learn as fast as young people in the field of age. Common to all of these ideological statements is that they are not based on human biology. Instead, they are historically construed in multiple social negotiations and people learn them culturally.

Constructionist ontology and postmodern culture theory help to understand also the practical development of organizations in diversity issues and problems. If the fields of diversity were tied to biology, as instincts and genes, anti-discriminatory development in diversity issues would be impossible. But, culturally learned conceptions, habits and actions can be

elaborated and changed when necessary. This change is possible by creating discourses and narratives which challenge the hegemonic ones, and thus enabling new and alternate voices to become heard and understood.

LÄHTEET

- Alvesson, M. & Berg, P. O. 1992. *Corporate Culture and Organizational Symbolism*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Banton, M. 1998. *Racial Theories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. 1995. *From Pilgrim to Tourist - or a Short History of Identity*. In S. Hall & P. du Gay (Eds.) *Questions of Cultural Identity*, London: Sage.
- Beck, U. 1995. *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa U. Beck & A. Giddens & S. Lash, *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino.
- Bell, D. 1975. *Ethnicity and Social Change*. In N. Glazer & D. P. Moynihan (Eds.) *Ethnicity. Theory and Experience*, Cambridge: Harvard University Press.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1994 [1966]. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bouwen, R. & Hovelynck, J. 2006. *The Group-In-the-Making: From 'Group Dynamics' to 'Relational Practices'*. In D. M. Hosking & S. McNamee (Eds.) *The Social Construction of Organization*, Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- Broekstra, G. 1998. *An Organization is a Conversation*. In D. Grant & T. Keenoy & C. Osrick (Eds.) *Discourse + Organization*, London: Sage.
- Brown, A. D. & Humphreys, M. 2006. *Organizational Identity and Place: A Discursive Exploration of Hegemony and Resistance*. *Journal of Management Studies*. 43:2.
- Burrell, G. 1998. *Modernism, Postmodernism and Organization Analysis: The Contribution of Michel Foucault*. In A. McKinlay & K. Starkey (Eds.) *Foucault, Management and Organization Theory*, London: Sage.
- Calhoun, C. 1994. *Social Theory and the Politics of Identity*. In C. Calhoun (Ed.) *Social Theory and the Politics of Identity*, Oxford: Blackwell.
- Child, J. 2005. *Organization. Contemporary Principles and Practice*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Clegg, S. 1998. *Foucault, Power and Organizations*. In A. McKinlay & K. Starkey (Eds.) *Foucault, Management and Organization Theory*, London: Sage.
- Czarniawska, B. 1997. *Narrating the Organization. Dramas of Institutional Identity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Crossley, N. 1996. *Intersubjectivity. The Fabric of Social Becoming*. London: Sage.
- Denzin, N. K. 1992. *Symbolic Interactionism and Cultural Studies. The Politics of Interpretation*. Oxford: Blackwell.
- Diesing, P. 1991. *How Does Social Science Work? Reflections on Practice*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Durkheim, É. 1982 [1895]. *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.
- Durkheim, É. 1985 [1897]. *Itsemurha. Sosiologinen tutkimus*. Helsinki: Tammi.

- Fairclough, N. 2006. Discourse Analysis in Organization Studies: The Case for Critical Realism. *Organization Studies* 26(6).
- Foucault, M. 2000. Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.
- Gabriel, Y. 1996. Same Old Story or Changing Stories? Folkloric, Modern and Postmodern Mutations. In D. Grant & T. Keenoy & C. Oswick (Eds.) *Discourse + Organization*, London: Sage.
- Gadamer, H.-G. 2004. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Tampere: Vastapaino.
- Geertz, C. 1973. *The Interpretation of Cultures*. BasicBooks.
- Gergen, K. J. & Thatchenkery, T. 2006. Organizational Science and the Promises of Postmodernism. In D. M. Hosking & S. McNamee (Eds.) *The Social Construction of Organization*, Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa *Nykyajan jäljillä*. Beck, Ulrich & Anthony Giddens & Scott Lash. Tampere: Vastapaino.
- Goffman, E. 1959. *The Presentation of Self In Everyday Life*. New York: Anchor Books.
- Goldberg, D. T. 1993. *Racist Culture. Philosophy and the Politics of Meaning*. Oxford: Blackwell.
- Hall, S. 1995. Introduction. Who needs 'identity'? In S. Hall & P. du Gay (Eds.) *Questions of Cultural Identity*, London: Sage.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hancock, P. & Tyler, M. 2001. *Work, Postmodernism and Organization: a Critical Introduction*. London: Sage.
- Hatch, M. J. 1997. *Organization Theory. Modern Symbolic and Postmodern Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Heiskala, R. 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Isaksson, P. & Jokisalo, J. 1998. *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismin aatehistoriaa*. Helsinki: Like.
- Jackson, P. & Penrose, J. 1993. Placing 'Race' and Nation. In P. Jackson & J. Penrose (Eds.) *Constructions of Race, Place and Nation*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jenkins, R. 1997. *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. London: Sage.
- Jenks, C. 1993. *Culture*. London: Routledge.
- Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1999. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Kant, I. 2005 [1783]. *Prolegomena*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaunismaa, P. 1992. *Ideologia, kommunikaatio ja systeemit. Ideologian käsitteen teoria ja ideologian muutos Jürgen Habermasin kommuni-*

- katiivisen toiminnan teoriassa. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja, 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keso, H. 1999. Suomalaisen lentokoneeteollisuuden sankarit ja konkarit. Osaamisen diskursiivinen rakentuminen. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kluckhohn, C. 1949. *Mirror for Man. Anthropology and Modern Life*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Knights, D. & Morgan, G. 1991. 'Corporate Strategy, Organizations, and Subjectivity: A Critique'. *Organization Studies*, 12/2.
- Knuuttila, S. 1994. Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. *Tietolipas* 129. Helsinki: SKS.
- Kuusi, M. 1974. *Poplore*. Teoksessa H. Launonen & K. Mäkinen (toim.) *Folklore tänään*, *Tietolipas* 73. Helsinki: SKS.
- Leach, E. 1982. *Social Anthropology*. Glasgow: Fontana Press.
- Lévi-Strauss, C. 2004. *Rotu, historia ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Liotard, J.-F. 1985. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Mac an Ghail, M. 1999. *Contemporary Racisms and Ethnicities. Social and Cultural Transformations*. Buckingham: Open University Press.
- Martikainen, T. & Sintonen, T. & Pitkänen, P. 2006. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, *Tietolipas* 212. Helsinki: SKS.
- Miles, R. 1993. *Racism After 'Race Relations'*. London: Routledge.
- Miles, R. 1994. *Rasismi*. Tampere: Vastapaino.
- Morgan, G. 1986. *Images of Organization*. Newbury Park: Sage.
- Niiniluoto, I. 1984. *Johdatus tieteen filosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- Oesch, E. 2005. Hermeneutiikka tiedonalueiden järjestelmässä - "Sydämen sanasta" ymmärtämisen kehälle. Teoksessa J. Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, Tampere: Vastapaino.
- Palonen, K. 1988. *Tekstistä politiikkaan*. Tampere: Vastapaino.
- Phillips, N. & Lawrence, T. B. & Hardy, C. 2002. *Discourse and Institutions*. *Academy of Management Review*. Vol. 29, No.4.
- Rattansi, A. 1994. 'Western' Racisms, Ethnicities and Identities in a 'Postmodern' Frame. In A. Rattansi & S. Westwood (Eds.) *Racism, Modernity & Identity on the Western Front*, Cambridge: Polity Press.
- Raunio, K. 1999. *Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rex, J. 1986. *Race and Ethnicity*. Buckingham: Open University Press.
- Ricoeur, P. 1976. *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Ricoeur, P. 1983. *Time and Narrative*. Volume 1. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. 1986. *Lectures on Ideology and Utopia*. New York: Columbia University Press.
- Ricoeur, P. 1991a. *From Text to Action. Essays in Hermeneutics, II*. Evanston: North-western University Press.

- Ricoeur, P. 1991b. *Life In Quest in Narrative*. In D. Wood (Ed.) *On Paul Ricoeur. Narrative and Interpretation*, London: Routledge.
- Ricoeur, P. 1992. *Oneself as Another*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. 2005. Eksistenssi ja hermeneutiikka. Teoksessa J. Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, Tampere: Vastapaino.
- Schütz, A. 2007 [1932]. *Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen*. Tampere: Vastapaino.
- Sintonen, T. 1999. *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä: SoPhi.
- Sintonen, T. 2004. *Diversiteetti ja monikulttuurisuus*. Teoksessa L. Uski & P. Hassinen (toim.) *Taloustieteellisiä puheenvuoroja*, Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunnan julkaisuja 143/2004. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Smircich, L. 1983. *Concepts of Culture and Organizational Analysis*. *Administrative Science Quarterly*. 28.
- Taylor, C. 1992. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton: Princeton University Press.
- Tontti, J. 2005. *Olemisen haaste - 1900-luvun hermeneutiikan peruslinjat*. Teoksessa J. Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, Tampere: Vastapaino.
- Tuhiwai Smith, L. 2002. *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous People*. London: Zed Books Ltd.
- Töttö, P. 1996. *Émile Durkheim - kaikki on sosiaalista*. Teoksessa J. Gronow & A. Noro & P. Töttö (toim.) *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Varto, J. 1992. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Varto, J. 2005. *Hermeneutiikka ja historismi*. Teoksessa J. Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*, Tampere: Vastapaino.
- Wallemacq, A. & Simms, D. 1996. *The Struggle with Sense*. In D. Grant & T. Keenoy & C. Osrick (Eds.) *Discourse + Organization*, London: Sage.
- Weick, K. E. & Sutcliffe, K. M. & Obstfeld, D. 2005. *Organizing and the Process of Sensemaking*. *Organization Science*. Vol. 16, No. 4.
- Willis, P. 1990. *Common Culture*. San Francisco: Westview Press.
- Woodilla, J. 1998. *Workplace Conversations: The Text of Organizing*. In D. Grant & T. Keenoy & C. Osrick (Eds.) *Discourse + Organization*, London: Sage.

- 1 LAINE, JUHANI, Toimialareseptin ja yritysparadigman muutos sekä sen vaikutus strategiseen muutokseen. Laadullinen ja historiallinen case-tutkimus perheyriksen siirtymisestä monialayhtymän osaksi. - Change in industry recipe and company paradigm and its impact on strategic change. A qualitative and longitudinal case study on a one-family owned company which moved into the context of a multi-business company. 252 p. Summary 12 p. 2000.
- 2 WAHLGRÉN, ASTA, Mastery and slavery. Triangulatory views on owner-managers' managerial work. - Isäntä ja renki. Trianguloituja näkökulmia omistajajohtajien johtamistyöhön. 138 p. Yhteenveto 4 p. 2000.
- 3 SEPPÄ, MARKO, Strategy logic of the venture capitalist. Understanding venture capitalism - the businesses within - by exploring linkages between ownership and strategy of venture capital companies, over time, in America and Europe. 321 p. Yhteenveto 9 p. 2000.
- 4 PEKKALA, SARI, Regional convergence and migration in Finland, 1960-95. 121 p. Yhteenveto 1 p. 2000.
- 5 KORHONEN, JOUNI, Industrial ecosystem. Using the material and energy flow model of an ecosystem in an industrial system. - Teollinen ekosysteemi - Ekosysteemin materiaali- ja energiavirtamallin soveltaminen teollisessa systeemissä. 131 p. Tiivistelmä 1 p. 2000.
- 6 KARVONEN, MINNA-MAARI, An industry in transition. Environmental significance of strategic reaction and proaction mechanisms of the Finnish pulp and paper industry. 146 p. Yhteenveto 2 p. 2000.
- 7 RITSILÄ, JARI, Studies on the spatial concentration of human capital. 140 p. Yhteenveto 1 p. 2001.
- 8 LITTUNEN, HANNU, The birth and success of new firms in a changing environment. 261 p. Yhteenveto 2 p. 2001.
- 9 MATTILA, MINNA, Essays on customers in the dawn of interactive banking. - Asiakkaat interaktiivisen pankkiliiketoiminnan aamunkoitossa. 154 p. Yhteenveto 3 p. 2001.
- 10 HYRSKY, KIMMO, Reflections on the advent of a more enterprising culture in Finland: an exploratory study. 244 p. Tiivistelmä 4 p. 2001.
- 11 KUJALA, JOHANNA, Liiketoiminnan moraalista etsimässä. Suomalaisten teollisuusjohtajien sidosryhmänäkemykset ja moraalinen päätöksenteko. - Searching for business morality. Finnish industrial managers' stakeholder perceptions and moral decision-making. 217 p. Summary 4 p. 2001.
- 12 LÄMSÄ, ANNA-MAIJA, Organizational downsizing and the Finnish manager from an ethical perspective. - Organisaation kutistaminen ja suomalainen liikkeenjohto eettisestä näkökulmasta tarkasteltuna 61 p. (115 p.) Summary 5 p. 2001.
- 13 GRONOW, TITO, Material flow models in environmental policy planning. Case: pulp and paper industry. - Materiaalivirtamallit ympäristöpolitiikan ja -toimintatapojen suunnittelussa. Case: Massa- ja paperiteollisuus. 103 p. (144 p.) Yhteenveto 1 p. 2001.
- 14 MOILANEN, RAILI, A learning organization: machine or human? - Oppiva organisaatio: kone vai oppivien ihmisten yhteisö? 55 p. (162 p.) Yhteenveto 7 p. 2001.
- 15 HOKKANEN, SIMO, Innovatiivisen oppimisyhteisön profiili. Ammattikorkeakoulujen tekniikan ja liikenteen koulutusalan näkökulmasta tarkasteltuna. - The factors contributing to the profile of an innovative learning community. 242 p. Summary 10 p. 2001.
- 16 PAAJANEN, PEKKA, Yrittäjyyskasvattaja. Ammattikorkeakoulun hallinnon ja kaupan alan opettajien näkemykset itsestään ja työstään yrittäjyyskasvattajana. - An entrepreneurship educator. Teachers' views of themselves and their work as an entrepreneurship educator at the polytechnic level, in the field of business and administration. 276 p. Summary 9 p. 2001.
- 17 MANGELOJA, ESA, Nordic stock market integration. - Pohjoismaisten osakemarkkinoiden integraatio. 164 p. Yhteenveto 2 p. 2001.
- 18 KARJALUOTO, HEIKKI, Electronic banking in Finland. Consumer beliefs, attitudes, intentions, and behaviors. - Elektroninen pankkitoiminta Suomessa. Kuluttajien uskomukset, asenteet, aikomukset ja käyttäytyminen. 195 p. Yhteenveto 3 p. 2002.
- 19 VIRTANEN, AILA, Laskentatoimi ja moraalit. Laskenta-ammattilaisten käsityksiä hyvästä kirjanpitoavasta, hyväksyttävästä verosuunnittelusta ja hyvästä tilintarkastavasta. 184 p. Summary 4 p. 2002.
- 20 TENHUNEN, MARJA-LIISA, The professional growth of an accounting agency entrepreneur. - Tilitoimistoyrittäjän ammatillinen kasvu. 121 p. (359) Yhteenveto 7 p. 2002.
- 21 ALANKO, JUHA, Siipien alla ilmaa. Liikenneilmailun lentotoiminnan johtaminen liikennelentäjien miehistönkäytön tehokkuudella ja kustannuksilla mitattu. Empiirisenä kohteena Finnair Oy 1980- ja 1990-luvuilla. - Air under wings. 240 p. Summary 2 p. 2002.
- 22 NIEMELÄ, TARJA, Inter-Firm Co-operation Capability. - A Processual Empirical Study on Networking Family Firms. 204 p. Yhteenveto 1 p. 2003.
- 23 SAJASALO, PASI, Strategies in transition - the internationalization of Finnish forest industry companies. 223 p. Yhteenveto 8 p. 2003.
- 24 NEVANPERÄ, ERKKI, Yrittäjyys Suupohjan opiskelijanuorten ajattelussa. Tutkimus Suupohjan seudun nuorisosaasteen opiskelijoiden yrittäjyysnäkemysistä sekä yrittäjyysopetuksen opetussuunnitelman kehittämissyönteistä. - How the young residents in Suupohja region see entrepreneurship: study of students' opinions

- about entrepreneurship in juvenile degree schools and the efforts in developing the curriculum of entrepreneurship education. 210 p. Summary 2 p. 2003.
- 25 JOUTSEN-ONNELA, MERJA, Turvallisuuutta ja sopusointua vai jännitystä ja valtaa. Tutkimus sairaanhoitaja- ja terveydenhoitajaopiskelijoiden yrittäjyys- ja muista arvoista. - Security and harmony or thrills power. 229 p. Summary 3 p. 2003.
- 26 RAJOTTE, ALAIN, Knowledge and decisions in environmental contexts. A case study of the pulp and paper industry. 190 p. 2003.
- 27 HAAAPANEN, MIKA, Studies on the Determinants of Migration and the Spatial Concentration of Labour. 127 p. Yhteenveto 1 p. 2003.
- 28 SUORANTA, MARI, Adoption of mobile banking in Finland. - Mobiilipankkipalveluiden adoptio Suomessa. 79 p. (167 p.) Yhteenveto 3 p. 2003.
- 29 MATTILA, ANSSI, Understanding seamless mobile service interface between customer and technology: An empirical study 62 p. (170 p.) Yhteenveto 3 p. 2003.
- 30 HALTUNEN, JUSSI, Teollisten perheyriyten kasvudynamiikan systeemiteoreettinen tarkastelu. - The growth dynamics of industrial family-owned firms - a systems theory approach. 302 p. Summary 8 p. 2004.
- 31 MADUREIRA, RICARDO, The role of personal contacts of foreign subsidiary managers in the coordination of industrial multinationals: the case of Finnish subsidiaries in Portugal. 186 p. - Ulkomaisten tytäryhtiöiden johtajien henkilökohtaisten kontaktien rooli koordinoinnissa monikansallisissa teollisuusyrityksissä. Case: Suomalaiset tytäryhtiöt Portugalissa. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 32 KOIVUNEN, MAURI, Osaamisperustaisen kilpailukyvyn ja yrittäjyyden edistäminen. Tutkimustapauksena Raahen tietotekniikan muun- tokoulutusohjelma insinööreille. - Enhancing competence-based competitiveness and entrepreneurship. Research case: Professional degree upgrading in information technology for engineers in Raah. 216 p. Summary 3 p. 2004.
- 33 KANSIKAS, JUHA, Myyjiä, tuotekehittäjiä ja tuotejohtajia. Tuotepäälliköiden tehtävä- rakenteen heijastuminen tuotekehitys- projektissa sisäiseen yrittäjyyteen ja intuitiiviseen päätöksentekotyylisiin kuuluviin tekijöihin. - Sales people, product developers and product champions - product managers' responsibilities and job roles in a product development project and their reflection to intrapreneurship and intuitive decision making style. 258 p. Summary 6 p. 2004.
- 34 MUNNUKKA, JUHA, Perception-based pricing strategies for mobile services in customer marketing context. 65 p. (151 p.) Yhteenveto 1 p. 2004.
- 35 PALOVIITA, ARI, Matrix Sustainability: Applying input-output analysis to environmental and economic sustainability indicators. Case: Finnish forest sector. - Matriisikestävyys: Panos-tuotosanalyysin soveltaminen ekologisen ja taloudellisen kestävyuden indikaattoreihin. Case: Suomen metsäsektori. 216 p. Yhteenveto 2 p. 2004.
- 36 HANZELKOVA, ALENA, Re-establishing traditional Czech family businesses. A multiple case study on the present challenges. 306 p. Tiivistelmä 1 p. 2004.
- 37 TUUNANEN, MIKA, Essays on franchising in Finland - Empirical findings on franchisors and franchisees, and their relationships. 143 p. (252 p.) 2005.
- 38 AHLFORS, ULLA, Successful interactive business: Integration of strategy and IT. - Menestyksellinen vuorovaikutteinen e-liiketoiminta: Strategian ja informaatioteknologian integrointia. 353 p. Yhteenveto 2 p. 2005.
- 39 NIEMI, LIISA, The father, the son and the refreshed spirit. Strategic renewal after family business succession in the context of the textile, clothing, leather and footwear industry. - Isä, poika ja yritys yhä hengissä. Perheyriyksen strateginen uudistuminen sukupolvenvaihdon jälkeen - tapaus- tutkimus tekstiili-, vaatetus, nahka- ja kenkä- teollisuudessa. 219 p. Summary 2 p. 2005.
- 40 LASSILA, HILKKA, Matkailutilan sukupolven- vaihdos talonpoikaisten arvojen ohjaamana prosessina. - Traditional values affecting succession in farm tourism businesses. 206 p. Summary 12 p. 2005.
- 41 TURJANMAA, PIRKKO, Laadun oppiminen pienissä yrityksissä. Mallin konstruointi ja kehittäminen. - Learning of quality in small companies. Construction and Development of a model. 204 p. Summary 6 p. 2005.
- 42 YLÄOUTINEN, SAMI, Development and functioning of fiscal frameworks in the Central and Eastern European countries. - Finassipolitiikan kehikkojen kehittyminen ja toiminta Keski- ja Itä-Euroopan maissa. 220 p. Yhteenveto 4 p. 2005.
- 43 TÖRMÄKANGAS, RAILI, Perheyriytäjyyden arjen kulttuuri. Kolmen sukupolven sahatoimintaa. - The everyday culture of entrepreneurship over three generations in a saw mill. 203 p. Summary 3 p. 2005.
- 44 TUNKKARI-ESKELINEN, MINNA, Mentored to feel free. Exploring family business next generation members' experiences of non-family mentoring. - Mentoroinnilla vapauden- tunteeseen: Kartoittava tutkimus perheyriy- ten seuraajasukupolven mentoroinnista saamistaan kokemuksista. 233 p. Yhteenveto 3 p. 2005.

- 45 LINTULA, PAAVO, Maakuntalehden toimittajan toimintatila teknis-rationaalisessa ajassa. - The action scope of a journalist in a regional newspaper under pressure of a technical-rational discourse. 321 p. Summary 3 p. 2005.
- 46 HEIKKILÄ, MAURI, Minäkäsitys, itsetunto ja elämänhallinnan tunne sisäisen yrittäjyyden determinantteina. - The self-concept, the self-esteem and the sense of life control as the determinants of the intrapreneurship. 209 p. Summary 5p. 2006.
- 47 SYRJÄLÄ, JARI, Valoon piirrettyjä kuvia. Tarinoita ja tulkintoja sähköalan murroksesta hyvinvoinnin ja henkilöstöstrategian näkökulmasta. - Pictures in Light. Narratives and interpretations of changes in the energy sector from the point of view of welfare and personnel strategy. 333 p. 2006.
- 48 NIEMELÄ, MARGIT, Pitkäikäisten perheyriytysten arvoprofiili. Pitkäikäisten perheyriytysten arvojen ja jatkuvuuden kuvaus Bronfenbrennerin ekologisen teorian avulla. - The value profile of long-lived family firms. The description of the values and the continuity of long-lived family firms as seen through Bronfenbrenner's ecological theory. 187 p. Summary 2 p. 2006.
- 49 KAKKONEN, MARJA-LIISA, Intuition and entrepreneurs. A Phenomenological Study of managerial intuition of finnish family entrepreneurs. 176 p. Tiivistelmä 2 p. 2006.
- 50 LAHTONEN, JUUKA, Matching heterogeneous job seekers and vacancies. Empirical studies using finnish data. 110. p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 51 OLLIKAINEN, VIRVE, Gender Differences in Unemployment in Finland. 157. p. Yhteenveto 1 p. 2006.
- 52 PURONAHO, KARI, Liikuntaseurojen lasten ja nuorten liikunnan markkinointi - Tutkimus lasten ja nuorten liikunnan tuotantoprosessista, resursseista ja kustannuksista. - Sport marketing by sport clubs for children and youngsters - Exploring the production process, resources and costs of children's and youngsters' sport activities. 236 p. Summary 3 p. 2006.
- 53 POIKKIMÄKI, SANNA, Look closer to see further. Exploring definitions, goals and activities of environmental life cycle management 153. p. Yhteenveto 1 p. 2006.
- 54 SILJANEN, TUULA, Narratives of expatriates in the Middle East. Adaptation, identity and learning in non-profit organizations. 250 p. Tiivistelmä 2p. 2007.
- 55 WESTERHOLM, HELY, Tutkimusmatka pienyrityksen työvalmiuksien ytimeen. Kirjallisuuteen ja DACUM-analyysiin perustuva kartoitus. - A journey into the core of the occupational competence and attitudes of small business entrepreneurs. 221 p. Summary 5 p. 2007.
- 56 HYNINEN, SANNA-MARI, Matching in local labour markets: Empirical studies from Finland. 100 p. Summary 2 p. 2007.
- 57 TOHMO, TIMO, Regional economic structures in Finland: Analyses of location and regional economic impact. 53 p. (273 p.) Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 58 HIIRONEN, MARJA-LIISA, Hoivayritykset kotona asuvien ikääntyvien toimintakyvyn tukena. Ikääntyvien, kuntapäätäjien ja hoivayrittäjien näkökulma. - Care enterprises and the functionality of elderly people living at home. The perspectives of aging people, municipal decision-makers and care entrepreneurs. 153 p. Summary 2 p. 2007.
- 59 ARHIO, KAIJA, Luova laatu ja arvoinnovaatiot oppivan verkoston tuottamina. Tapaus-tutkimus rakennuspuutuoteollisuuden verkostosta. - Creative quality and value innovations created by a learning network. Case-study within a building components manufacturing network. 191 p. Summary 10 p. 2007.
- 60 HEIKKINEN, EILA, Yrittäjän persoonallisuus ja sen yhteys yrityksen kasvuun BigFive-teorian mukaan tarkasteltuna. - An entrepreneur's personality and its impact on the firm's growth: An analysis through the Big Five Theory. 139 p. Summary 5 p. 2007.
- 61 ELO-PÄRSSINEN, KRISTA, Arvot ja yhteiskunta-vastuullinen toiminta suurissa suomalaisissa perheyriyksissä. Omistajan näkökulma. - Values and corporate social performance in large Finnish family firms. Owners view. 188 p. Summary 2 p. 2007.
- 62 NYSSÖLÄ, HANNU, Omistajaohjaus, sisäinen yrittäjyys ja tuloksellisuus ammattikorkeakouluissa. - Corporate governance, intrapreneurship and effectiveness in the Universities of Applied Sciences. 361 p. Summary 9 p. 2008.
- 63 KAUKO-VALLI, SOFIA, Subjective well-being as an individually constructed phenomenon. 179 p. Summary 1 p. 2008.
- 64 SINTONEN, TEPPO, Diversiteetti ja narratiivisuus. Tutkielmia diskursiivisesta organisaatiotodellisuudesta. - Diversity and Narrative. Discursive approaches to organizational reality. 59 p (123 p.) Summary 2 p. 2008.